

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ (1950- 1960)

TÜRKİYE-LİBYA RELATIONS DURING THE DEMOCRAT PARTY PERIOD (1950- 1960)

Recep ARSLAN*

Geliş Tarihi/Received:18.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted:11.06.2025

ARSLAN, Recep, (2025), "Demokrat Parti Dönemi Türkiye Libya İlişkileri (1950- 1960)", Belgî Dergisi, S.30, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2025/II, ss. 185-216.

Öz

Türkiye’de Demokrat Parti iktidara geldiği dönemde dış politikada ana mesele Sovyet Rusya yayılcılığına karşı politika geliştirmekti. Bu da ülkenin batı blokuna daha da entegre olması demekti. Demokrat Parti, dış politikada Arap devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesine de önem vermekteydi. Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru mağlup İtalyan ve Alman birlikleri Libya coğrafyasını terk etmişti. Böylece Libya coğrafyası İngiliz, Amerikan ve Fransız denetimine geçmişti. İtalyan birliklerinin Libya’dan çekilmesi, aynı zamanda sivil İtalyanların da Libya’yı terk etmesini sağlamıştı. İtalyanların bölgeyi terk etmesi, Libya’nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktı. 1949 yılına gelindiğinde Libya’nın bağımsızlığı için Birleşmiş Milletler seviyesinde girişimler başladı. Nihayet, 1950’li yılların başlarında Libya bağımsız bir devlet oldu. Demokrat Parti, Araplar ile ilişkilere önem verme yaklaşımı ile tarihi ve kültürel bağların güçlü olduğu Libya ile ilişkilere ayrı bir önem vermiştir. Libya ise, teşkilatlanma için yabancı ülkelerin desteğine ihtiyaç duyan bir devlet idi. Bu şartlarda Libya ileri gelenleri, teşkilatlanmada yardım almak için Türkiye ile temas kuracaktı. Öyle ki; Türkler, 20. yüzyılın başlarına kadar bölgenin hakimiydi. Trablusgarp Savaşı’nda emperyalist İtalyanlara karşı Libya yerlileri ve Türk askerleri omuz omuza savaşmışlardı. Libya’da İtalyanlara karşı nefret varken, Türklerle karşı da sempati söz konusuydu. Bu bağlamda Libya’nın teşkilatlanması için Türkiye’de askeri ve idari görevlerde bulunan Libya asıllılardan da istifade edilecektir. Bu konuda Türkiye olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye’de devlet kurumlarında görevli Libya asıllıların, Libya’da görev almış olmaları 1950- 1960 döneminde Türkiye Libya ilişkilerinin gelişmesine olumlu katkıda bulunmuştur. Demokrat Parti Dönemi’nde Türkiye Libya siyasi ve askeri ilişkileri oldukça iyi seviyeye gelmiş, fakat ekonomik ilişkiler oldukça kısıtlı kalmıştır. Bunun temel sebebi, bu yıllarda Libya ekonomisinin ve üretiminin oldukça kötü durumda olmasıydı.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Libya, Demokrat Parti, İlişki, Siyasi, Askeri, Ekonomik.*

*Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: receparslan@karabuk.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-4389-692X>).

Abstract

When the Democrat Party came to power in Türkiye, the main issue in foreign policy was to develop a policy against Soviet Russian expansionism. This meant that the country was further integrated into the Western Bloc. The Democrat Party gave importance to developing relations with Arab states in foreign policy. Towards the end of World War II, the defeated Italian and German troops left the Libyan geography. Thus, the Libyan geography came under British, American and French control. The withdrawal of Italian troops from Libya also led to the departure of civil Italians. The Italians departure from the region enabled the Libyans to emerge as an independent state. In 1949, initiatives for Libya's independence began at the United Nations. Finally, in the early 1950s, Libya became an independent state. The Democrat Party, with its approach to attaching importance to relations with the Arabs, has given special importance to relations with Libya, with which it has strong historical and cultural ties. Libya was a state that needed the support of foreign countries for organization. Under these conditions, Libyan leaders contacted Türkiye to receive assistance in organizing. The Turks controlled the region until the beginning of the 20th century. When the Trablusgarp War happened, Libyan natives and Turkish soldiers fought shoulder to shoulder against the imperialist Italians. While there was hatred towards the Italians in Libya, there was sympathy for the Turks. In this context, Libyans who were serving in military and administrative positions in Türkiye were also used for the organization of Libya. Türkiye displayed a positive approach on this issue. People of Libyan origin who work in state institutions in Türkiye have served in the Libyan state. This contributed positively to the development of Turkish-Libyan relations in the 1950-1960 period. During the Democrat Party Period, Türkiye-Libya political and military relations reached a very good level, but economic relations remained quite limited. The main reason for this is that the economy and production were in very poor condition in Libya during these years.

Keywords: *Türkiye, Libya, Democratic Party, Relationship, Political, Military, Economic.*

Giriş

Afrika'nın kuzeyinde Akdeniz kıyısında yer alan Libya, 32°- 20° kuzey enlemleri ile, 10°- 25° doğu boylamları arasında konumlanmaktadır. Ülke, kuzeyde Akdeniz, doğuda Mısır, güneydoğuda Sudan, güneyde Nijer ve Çad, batıda Cezayir ve kuzeybatıda Tunus ile komşudur¹. Libya, yüzölçümü bakımından Sudan, Cezayir ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden sonra Afrika'nın dördüncü büyük devletidir². Son dönemde Libya'da yaşanan gelişmeler ve bu süreçte Türkiye'nin rolü Türkiye- Libya ilişkilerinin tarihsel derinliğini hatıra getirmiştir. Gerçekten Türkiye- Libya münasebetleri, geniş çaplı ve derin etkili bir mahiyet arz etmektedir. Türkiye- Libya ilişkilerinin aşağı yukarı beş yüz yıllık köklü bir tarihi geçmişi vardır³. Bu ilişkiyi tam olarak anlayabilmek için tarihsel sürecin idari, askeri ve kültürel bakımdan tam olarak ortaya konması gerekmektedir⁴. Türklerin Libya coğrafyasına gelişleri bir istila planı değil, İspanyollara karşı bir yardım çağrısına cevap verme niteliği taşıymaktaydı. Öyle ki, Trablusgarp, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde 1551 yılında ünlü denizci Turgut Reis'in de katıldığı seferle İspanyollardan alındı. Trablusgarp, bu fetihten sonra Türk denizcilerin Kuzey Afrika'daki önemli korsanlık merkezlerinden biri oldu. Uzun dönem Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olan Trablusgarp, 1911 yılında İtalya yayılcılığının hedefi oldu. Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, Kurmay Binbaşı Enver ve Kurmay Albay Neşet liderliğinde Osmanlı kuvvetleri ve yerli milisler uzun bir süre İtalyan saldırıları ile mücadele etmişti. Fakat, İtalyanların Oniki Adaları işgali ve Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşın patlak vermesi Osmanlı Devleti'ni İtalya ile anlaşmaya zorladı. Osmanlı, İtalya ile Uşi Anlaşması'nı yaparak Libya'daki mücadeleden çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı subaylarının eğittiği yerel milisler de, zamanla İtalyanlara boyun eğdi. Böylelikle Libya'da İtalyan hakimiyeti başladı⁵.

1930'lu yıllardan itibaren Libya'ya tamamen hâkim olan İtalyanlar, Libya halkını ekonomik ve kültürel yönden baskı altına aldı⁶. İtalyanlar, Senusilerin zaviyelerini kapatarak, mallarına el koydular, seyyar mahkemeler kurarak idamla sonuçlanan kararlara imza attılar. Bunu sonucunda halk da büyük bir korku oluştu. Bu ortam içerisinde Senusilerin lideri Şeyh İdris el-Senusi, ülkesini terk edip Mısır'a yerleşmek zorunda kaldı⁷. Bu baskı süreci, Trablusgarp Savaşı'nda cephede sömürgeci İtalyanlara karşı mücadele eden Türkler ve Libyalıların dostluk bağlarının belleklerde güçlü bir şekilde yaşamasına vesile olacaktı⁸. Bilindiği üzere Libya'daki Türk idaresi yerel bir baş kaldırısı ile değil, İtalyan işgali ile sonlandırılmıştı⁹.

İtalyanların zulümlerine ilave olarak İkinci Dünya Savaşı'nda Afrika'daki çatışmaların büyük bölümü Libya topraklarında meydana gelmiş, Libya coğrafyası ve halkı bu kitlesel savaşta harap olmuştur. 1943'te İtalyan- Alman kuvvetleri yenilgi ile Libya'dan çıkınca,

¹ Cihat Yayıncı, *Libya, Türkiye'nin Denizden Komşusudur*, Kırmızı Kedi Yayınları, 2020, İstanbul, s. 48.

² Ahmet Kavas, "Libya", *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, s. 174.

³ Emrullah İşler, "Türkiye- Libya İlişkileri: Tarihsel Perspektif, Güncel Analiz", *Libya Krizi: Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*, Edt: Burhanettin Duran- Muhittin Ataman, Seta Kitapları, 2020, İstanbul, s. 51.

⁴ Ali Mustafa El Mırsati, *Libya ve Türkiye Arasındaki Tarihi ve Sosyal Bağlar*, Çvr. Vecdi Gedik, Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını, 1981, Ankara, s. 5.

⁵ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911- 1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, Ankara, s. 1- 147.

⁶ Mevlüt Çelebi, *Türkiye- İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923- 1939*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, Ankara, s. 138.

⁷ Tufan Turan- Esin Tüylü Turan, "Libya'nın Tarihsel Gelişimi İçerisinde Senusilik, Türk Senusi ve Türkiye- Libya İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 19, Güz 2011, s. 197.

⁸ Kenan Akin, *Yeni Libya ve Cemahiriye*, Gazi Matbaası, 1978, İstanbul, s. 17.

⁹ Riad Domazeti- Taner Altun, *Libya: Çalınmış Devrim*, 2019, İNSAMER Yay., İstanbul, s. 2.

İtalyan göçmenleri de Libya'dan kaçmıştır. Barış antlaşmaları imzalanıncaya kadar Trablus ve Bingazi İngiliz, Fizan ise Fransız askeri idaresine bırakılmıştır¹⁰. Senusi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Mısır'dan ülkesine dönerek, Sirenayka'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Senusi, zamanla hâkim olduğu alanı genişletmiştir. Nihayetinde Bingazi ve Fransızların denetimindeki Fizan'ın da dahil olması ile devletin sınırları şekillenmiştir¹¹. Libyalılar, 1949 yılında uluslararası platformlarda bağımsızlıklarının tanınması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler nezdinde temaslar kurulmuştur. New York'taki bu temaslar, Libya Kuruluş Murahhas Heyeti Başkanı Mansour Kaddara öncülüğünde sürdürülmüştür. Bu süreçte New York'tan Mansour Kaddara, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye girişimlerinin desteklenmesi yönünde bir telgraf göndermiştir. Ayrıca 16 Nisan 1949'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Trablus'tan Abulasaad Müfti imzalı bir mektup da gönderilmiştir. Bu mektupta *"Dostlarınız Libyalılar, İtalyanların geri gelmesine insanlık adına karşı koymanız için yalvarıyorlar"* denilmekte ve Türkiye'nin desteği istenilmekteydi.¹² Bu süreçte Libya'da ülkenin Türkiye'ye bağlanması yönünde dahi siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştı¹³. Neticede, Libya büyük devletlerin himayesinde müstakil bir devlet haline gelmeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler, 21 Kasım 1949'da Bingazi, Fizan ve Trablusgarp'tan meydana gelen Libya Krallığı'nın kurulmasını kararlaştırmıştır¹⁴. Demokrat Parti Dönemi Türkiye Libya ilişkileri hususunda yayınlanmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu eserlerden en kapsamlı olanlardan birisi *"Karşılıklı Ziyaretler Bağlamında Demokrat Parti Dönemi Türkiye Libya İlişkileri(1950- 1960)"* isimli ve Çağatay Benhür- Mevlüt Samet Yıldız imzalı kitap bölümüdür. Çağatay Benhür ve Mevlüt Samet Yıldız'ın değerli çalışmasında daha çok devlet reisleri ve başbakanlar düzeyindeki karşılıklı ziyaretler üzerinde durulmuştur.¹⁵ Aynı dönemi konu alan makalemizde daha alt düzeydeki temaslara da yer verilmiştir. Makalenin alana küçük de olsa katkı sağlaması hedeflenmiştir.

1950- 1955 Yılları Arasında Türkiye- Libya İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kuzey Afrika'da siyasi yönden en etkin devletlerde biri İngiltere idi. Öyle ki, Libya'da anayasayı hazırlayacak Libya Meclisi'nin toplantıya başlayacağını uluslararası basına ilk açıklayanlar da İngilizlerdi¹⁶. Libya Meclisi, 26 Kasım 1950'deki toplantısında İdris el-Senusi'nin Libya Kralı olmasını istediğini açıklamıştır¹⁷. Senusi, Libya Kurucu Meclisi tarafından kendisine yapılan Libya Krallığı'na gelmesi davetini kabul etmiştir¹⁸. Senusi, 3 Aralık 1950'deki Libya Millî Meclisi oturumunda hazır bulunmuştur. Meclis oturumunda Libya'nın müstakil ve federal bir hükümet sistemi ile demokratik bir devlet olduğu kabul edilmiştir. Karar kabul edilirken, mecliste yaşasın kral tezahüratı yapılmıştır¹⁹. Bu arada Kurucu Meclis, kırmızı, siyah ve yeşil bantlar üzerinde beyaz bir aydan müteşekkil yeni Libya bayrağını kabul etmiştir²⁰.

¹⁰ Orhan Koloğlu, "Libya", İslam Ansiklopedisi, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, s. 182.

¹¹ Tufan Turan- Esin Tüylü Turan, a.g.m., s. 197.

¹² Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi(CCA),30.10.0.0.267.800.19,1-4.

¹³ Koloğlu, a.g.m., s. 182.

¹⁴ Tufan Turan- Esin Tüylü Turan, a.g.m., s. 197.

¹⁵ Çağatay Benhür- Mevlüt Samet Yıldız, "Karşılıklı Ziyaretler Bağlamında Demokrat Parti Dönemi Türkiye Libya İlişkileri(1950- 1960)", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye- Libya (Trablusgarp) İlişkileri*, Edit. Selma Yel, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2023, s. 218- 238.

¹⁶ *Milliyet*, 15 Kasım 1950, "Müstakil Libya", s. 5.

¹⁷ Tufan Turan- Esin Tüylü Turan, a.g.m., s. 197.

¹⁸ *Milliyet*, 27 Kasım 1950, "Libya Krallığı", s. 5.

¹⁹ *Milliyet*, 4 Aralık 1950, "Libya Milli Meclisi Toplandı", s. 3.

²⁰ *Milliyet*, 8 Aralık 1950, "Libya'da", s. 1.

Birleşmiş Milletler, Libya'nın bağımsızlığını onaylasa da, Libya'nın geleceği yönünde farklı siyasi yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Amerikan Mümessiller Meclisi'nden John A. Mc. Guire, 29 Ağustos 1950 tarihinde yeni bir kanun tasarısı ile eski İtalyan sömürgelerinin vesayetinin İtalya'ya verilmesini talep eden bir teklifte bulunmuştur. Bunlar, arasında Libya da vardı²¹. İtalyan çıkarlarını korumayı öngören bu siyasi yaklaşım, başarılı olamamıştır. Uluslararası alanda Libya tartışması sürerken, Libya'nın geçici hükümetinde yer alan isimler 7 Mart 1951 akşamı açıklanmıştır. Hükümette Başvekil olarak Mahmud Muntasir Bey'in görev yapıp ifade ediliyordu. İdarenin tevdi merasimi 8 Mart tarihinde yapılmış, İngiliz bayrağının yerini Libya bayrağı almıştır²². 29 Mart 1951 tarihinde Libya Milli Meclisi, resmi olarak geçici bir federal hükümetin kurulmasına karar vermiştir. Geçici hükümet ve BM Temsilcisi Adrianus Pelt Fransız ve İngiliz idaresi altında bulunan yetkilerin, kademeli bir şekilde milli hükümete geçmesi için bir program hazırlayacaktı. Geçici hükümette altı bakan görevlendirilmişti²³. Libya bağımsızlığına kavuşurken, Türkiye ise Sovyet Rusya yayılmacılığına karşı önlemler alma gayretindeydi.

Gerçekten, ikinci Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikasının merkezinde Sovyet yayılmacılığının önlenmesi meselesi vardı. Marshall Ekonomik Yardımları ve Truman Doktrini ile sağlanan ekonomik ve askeri Amerikan yardımları Türkiye'nin korunması için yeterli değildi. Türkiye, 1951 yılında Kore'ye asker göndererek, batı bloğunun doğal bir üyesi olduğunu göstermiştir. Bunun sonucunda da 1951 yılında NATO'ya kabul edilmiştir. NATO üyesi haline gelen Türkiye, Sovyet Rusya'ya karşı kendini daha güvende hissetmiş ve Batı ile entegrasyonunu hızlandırmıştı²⁴. Türkiye'nin Batı Bloğuna dahil olması, güvenlik endişelerini azaltmıştır. Bu süreç, bağımsızlığını yeni elde eden Libya ile ilişkilerin gelişmesi için de uygun bir statüko oluşturmuştur.

Libya ile münasebetlerin gelişmesinde İtalyan işgali döneminde Türkiye'ye yerleşmiş Libya kökenlilerin doğrudan rolü olmuştur. Bunlardan birisi de Sadullah Koloğlu'dur. 23 Ocak 1950'de Bakanlar Kurulu, Koloğlu'nu Libya'da görevlendirdi. Böylece Koloğlu, Libya'ya gitti. Bu dönemde Libya, ekonomik buhran nedeniyle İngilizlerden gelen yardımlarla varlığını sürdürüyordu. Senusi de zorunlu olarak İngilizlere mahkûmdu. Bu süreçte kabine beş altı bakandan müteşekkildi. Koloğlu, zaman zaman ayrı vekaletlerin olması gereken alanlara da bakıyordu. Bu alanlar; işçileri, sağlık, millî eğitim ve başvekalet idi. Koloğlu'nun önemli bir görevde bulunması, İngilizler tarafından hoş karşılanmamakta idi. Bu yüzden Senusi, onu Eğitim ve Sağlık Bakanlığı'na çekti. Sonraki süreçte ona ömür boyu senatörlük görevi verildi. Kısa bir süre sonra da Koloğlu, Libya'da vefat etti²⁵. Koloğlu ile başlayan süreçte birçok Türk vatandaşı Libya'nın teşkilatlanmasında yer aldı. İtalyanların Libya'yı terk etmesi ile ortaya bazı hukuki meseleler çıkmıştı. Bunlardan biri İtalyan mal ve alacakları meselesiydi. Libya'daki İtalyan mal ve alacaklarının tasfiyesi için BM Muhtelit Mahkemesi oluşturulmuş ve üç kişilik heyet için seçilenler arasında Türk yargıç Faiz Yörükoğlu da bulunmaktaydı. Bu bağlamda üyeliği kabul eden Yörükoğlu'na

²¹ *Milliyet*, 30 Ağustos 1950, "İtalya'nın Eski Sömürgeleri", s. 1.

²² *Milliyet*, 9 Mart 1951, "Trablus'ta Hükümet Kuruldu", s. 3.

²³ *Milliyet*, 31 Mart 1951, "Libya'da Muvakkat Hükümet Kuruldu", s. 3.

²⁴ Şerif Demir, "Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması ve Nato'ya Üye Olması" *Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti(1946- 1960)*, Editörler: Dilşen İnçe Erdoğan ve diğerleri, Yeditepe Yayınevi, C. 3, Aralık 2021, s. 986, 989, 991; Mehmet Gönübol ve Diğerleri, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası(1945- 1965 Yıllar)", Olaylarla Türk Dış Politikası(1919- 1973), C. I, Baskı. 5, Mehmet Gönübol ve Diğerleri, A.Ü SBF Yayınları, Yayın No. 509, Ankara, 1982, s. 321.

²⁵ Aylin Üstün, "Türkiye- Libya İlişkileri (1951 – 2011)", *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Bursa, 2020, 75- 78; Koloğlu, a.g.m., s. 182.

Bakanlar Kurulu'nca 4 Nisan 1951'de iki yıl izin verilmiştir²⁶. Yörükoğlu'nun izni Bakanlar Kurulu'nca 4 Haziran 1953'te tekrar uzatılmıştır²⁷. Yörükoğlu, görevinin devam etmesi nedeniyle 10 Aralık 1953'te²⁸ ve 7 Şubat 1956'da Bakanlar Kurulu'nca alınan kararlarla izinli sayılmıştır²⁹. Yörüklüoğlu'nun böylesine hassas ve önemli bir görevi yürütüyor olması, TBMM'de övgüye mazhar olmuştur. Yörüklüoğlu, Libya'da bulunduğu süreçte edindiği deneyimi neticesinde 1957'de Libya Büyükelçiliği görevini üstlenecekti³⁰.

Libya'nın bağımsızlığı Türkiye'de oldukça memnuniyetle karşılanmıştı. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, TBMM'de 19 Aralık 1951'de dış politika hakkındaki demecinde BM'nin verimli mesaisi neticesinde 1952 yılında müstakil bir devlet haline gelecek olan Libya'yı, hür devletler camiasının yeni bir kıymetli unsuru olarak selamlayacaklarını ve Libya ile temasa geçecek devletlerin başında Türkiye'nin olacağını belirtmiştir. Köprülü'nün bu konuşması mecliste alkışlarla desteklenmiştir³¹.

24 Aralık 1951 tarihinde Libya'nın bağımsızlığının ilan edilmesi beklenmekteydi. Bu ortam içinde 23 Aralık 1951 gecesi bir milyon Libya'lı yeni hür devletin kuruluşunu müjdeleyecek olan şafağın sökmesini beklemiştir. Libya'nın her yerinde şenlikler yapılmıştır. 24 Aralık 1951'de Senusi, Libya Kralı ilan edilmiş ve Libya Devleti kurulmuştur³². Bu arada Libya'da istiklal arifesinde bir terör havasının varlığı yönündeki iddialar ortaya atılmış, fakat İngiliz ve tarafsız devletlerce bu iddialar yalanlanmıştır. Diğer taraftan Libya'da kuvvetli bir muhalefeti oluşturan Milli Kongre Partisi'nin varlığı söz konusu idi³³. Libya Hükümeti'nde Başbakanlığa ve Dışişleri Bakanlığı'na Mahmud Muntasır getirilmiştir. Libya Devleti'ne ilk temsilci İngiltere tarafından gönderilmiştir. Diğer yandan Libya İngiltere, Amerika ve Fransa'nın Libya'daki üslerini muhafaza etmeleri yönünde birer anlaşma imzalamıştı³⁴. İlginç bir şekilde İtalya da, Libya Devleti'nin kuruluşunu tebrik ederek, dostane ilişkilerin devam edeceği yönünde temennide bulunmuştur³⁵.

Libya Hükümeti, bağımsızlığın ilan edilmesinin hemen ardından BM'ye üyelik için başvurmuştur. Libya, BM bünyesinde yer alan UNESCO, Yiyecek ve Tarım Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü'ne de üyelik için başvurmuştur³⁶. Libya'nın BM'ye üyelik başvurusu Ortadoğu ve Avrupa devletleri tarafından desteklenmiştir³⁷. Libya, BM'ye ayrıca müracaatta bulunarak kalkınma hamlesine yardım etmek üzere Libya'ya uzmanlar gönderilmesini istemiştir³⁸. Libya, BM'ye 1955 yılı sonunda BM Genel Kurulu'nun kararı ile alınmıştır. Bilindiği üzere Libya'nın cemiyete alınması Sovyet Rusya'nın peyklerinin de birliğe alınması tartışmasından gecikmişti³⁹. Libya'nın bağımsızlığını ilan etmesi dolayısıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Libya Meliki İdris el-Senusi'ye, aşağıdaki tebrik telgrafı gönderilmiştir⁴⁰:

²⁶ CCA,30.18.1.2.125.29.1,1.

²⁷ CCA,30.18.1.2.132.46.4,1.

²⁸ CCA,30.18.1.2.134.96.4,1.

²⁹ CCA,30.18.1.2.142.10.3,1.

³⁰ CCA,30.18.1.2.145.107.4,1.

³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, Birleşim 19, 19 Aralık 1951, s. 233.

³² Milliyet, 24 Aralık 1951, "Libya İstiklale Kavuştu", s. 1.

³³ Milliyet, 22 Aralık 1951, "Yeni Libya Devleti", s. 1.

³⁴ Milliyet, 27 Aralık 1951, "Yeni Libya Devleti'nin Birleşmiş Milletlere Müracaatı", s. 1.

³⁵ Milliyet, 26 Aralık 1951, "Yeni Libya Hükümeti Kuruldu", s. 1, 7.

³⁶ Milliyet, 5 Ocak 1952, "Libya'nın Müracaatı", s. 1; Tufan Turan- Esin Tüylü Turan, a.g.m., s. 197.

³⁷ Milliyet, 31 Aralık 1951, "Birleşmiş Milletler'e Yeni Bir Üye", s. 1.

³⁸ Milliyet, 27 Aralık 1951, "Yeni Libya Devleti'nin Birleşmiş Milletlere Müracaatı", s. 1.

³⁹ Milliyet, 16 Aralık 1955, s. 7.

⁴⁰ Milliyet, 25 Aralık 1951, "Libya'nın İstiklali", s. 3.

“Asırlardan beri sevgi ve kardeşlik bağları ile bağlı bulunduğumuz Libya milletinin hür ve müstakil devletler ailesine katılmakta bulunduğunu bu tarihi ve hayırlı günde zatı şahanelerine en samimi ve hazretli tebriklerimi takdime müsavat ile büyük bahtiyarlık duymaktayım. Zatı şahanelerinin yüksek idareleri altında bu kardeş ve asil milletin en kıza zamanda sulha hadim hür milletler camiası içinde kendisini bekleyen mühim mevkii cihanın ve medeniyetin selameti için ihraz edeceğine kainim. Bu hislerle ve kanaatle mütehalli olarak yüksek şahıslarının saadeti ve kardeş Libya Devleti’nin refah ve tealisi için en kalbi temennilerimle arz ederim. Cumhurbaşkanı Celal Bayar”.

Başbakan Adnan Menderes tarafından Libya Başbakanı’na ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından Libya Dışişleri Bakanı’na tebrik telgrafı gönderilmiştir⁴¹. 24 Aralık 1951 tarihinde Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, Libya’nın istiklâline kavuşması münasebetiyle TBMM’nin iyi temennilerinin iletilmesi yönünde Meclis’e takrir vermiştir. Dışişleri Bakanı Köprülü, Libya’nın İstiklâli münasebetiyle, Devlet Reisi, Başbakan ve Dışişleri Bakanı tarafından icap eden tebrik telgraflarının gönderildiğini açıklamıştır. Diğer yandan Köprülü, TBMM’nin böyle bir telgraf göndermesine kendisinin de iştirak edeceğini söylemiştir. Mecliste hemen yapılan oylama sonucunda, meclisin tebrik telgrafı göndermesi kararlaştırılmıştır⁴². TBMM adına çekilen tebrik telgrafına karşılık Libya Devlet Başkanlığı’ndan, Libya Mebusan ve Ayan Meclislerinden teşekkür telgrafı gönderilmiştir⁴³.

Libya’nın yeni bir devlet olarak yapılanmasında yetişmiş devlet adamı eksikliği bulunmaktaydı. Bu eksikliğin bir kısmı Libya dışında bulunan Libya kökenli yetişmiş insan kaynaklarından karşılanmıştır. Söz konusu yetişmiş Libya kökenli bürokratların büyük bir bölümü Türkiye’de idi. Öyle ki; Libya hükümeti, Türk vatandaşlığında olan 15 bin kadar Libyalıyı geri çağırmıştır⁴⁴. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, bu süreçte aslen Libyalı olan Türk vatandaşlarının Libya’ya dönebileceklerinin genel bir tebliğ ile ilanının, kötü tesir oluşturabileceği dolayısıyla uygun görmemiştir. Libya’ya dönmek isteyen Libyalıların şahsen müracaatlarında kolaylık gösterilmesi uygun bulunmuştur. Dışişleri Bakanlığı, Libya’ya dönmek isteyen Libyalılara emeklilik haklarının tanınması mevzuunda bir kanun çıkarılması gerektiğini de belirtmiştir⁴⁵. Türkiye ile Libya arasındaki bağları göstermesi bakımından 4 Kasım 1951’de Trablus’tan gönderilen mektup dikkat çekicidir. Mektupta Cihan Harbi’nde Libya’da bulunan İlhami İsmet Bey’in Türkiye’ye dönerken o tarihlerde henüz bir yaşında bulunan kızı Kadriye’yi bir sütanneye bıraktığı ve Kadriye’nin İlhami İshak Bey’in adresine ulaşmaya çalıştığı belirtilmiştir. Diğer taraftan iki ülke arasındaki ilişkilerin diplomatik olarak da başlatılması gerekmektedir⁴⁶.

Türkiye tarafından Birleşik Libya Krallığı’nın tanınması ve Libya ile diplomatik ilişkiler kurulması İcra Vekilleri Heyeti’nce 16 Ocak 1952’de kararlaştırılmıştır⁴⁷. Dışişleri Bakanı Köprülü, 28 Ocak 1952’de Libya’nın müstakil bir devlet olarak tanınması münasebetiyle Başbakanlığa bir yazı göndermiştir. Yazıda Türkiye’nin tebriklerini sunmak üzere Kral Senusi nezdine özel bir heyetin gönderilmesi düşünüldüğü belirtilmiştir. Libya’nın

⁴¹ Milliyet, 25 Aralık 1951, “Libya’nın İstiklali”, s. 3.

⁴² Milliyet, 25 Aralık 1951, “Libya’nın İstiklali”, s. 3; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, Birleşim 19, Oturum 1, 24 Aralık 1951, s. 311- 312.

⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 17, Birleşim 3, 1 Kasım 1951- 28 Kasım 1952, s. 1.

⁴⁴ Milliyet, 11 Ocak 1952, “Libyalı Vatandaşlar”, s. 1.

⁴⁵ CCA,30.1.0.0.61.374.2,1.

⁴⁶ CCA,30.1.0.0.1.7.12,1-3.

⁴⁷ CCA,30.18.1.2.127.100.8,1.

istiklale kavuşması münasebetiyle Senusi'nin ayrıca Mart 1952'de bir taç giyme merasimi yapacağına dair bir haber duyulduğu ve bu hususta Kahire Büyükelçiliği vasıtası ile yaptırılan tahkikattan müspet veya menfi bir kararın henüz mevcut bulunmadığı anlaşıldığı belirtilmiştir. Bu yüzden özel heyetin gönderilmesinin söz edilen merasimin yapılıp yapılmayacağına kesinleşmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Heyetin hangi yöntem ve vasıta ile gideceği zamanında ayrıntıları ile tespit edileceği ve heyetin Libya Kralı'na münasip bir hediye götürmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir. Dışişleri'nce bir Libya Bayrağı'nın hediye olarak hazırlanmasının düşünüldüğü aktarılmıştır⁴⁸. Libya'nın tanınması ile Libya'ya elçilik de açılacaktı. Dışişleri teşkilatında yapılan değişikliklerle söz konusu elçiliğin açılması sağlanmıştır⁴⁹. Libya Elçiliği'ne Meclis Dışişleri Komisyonu Başkanı ve Samsun Vekili Firuz Kesim atanmıştır⁵⁰. Filibe Başkonsolosu Necip Sait Tamboy ise Libya Elçiliği Müsteşarlığı'na atanmıştır⁵¹.

Türkiye- Libya diplomatik münasebetleri başlarken, Libya'da Amerika ve İngiltere gibi batı bloğunun güçlü devletlerinin nüfuza sahip olması Sovyet Rusya'yı ve Mısır'ı endişeye düşürmüştür. 28 Ocak 1952 tarihinde BM Özel Siyasi Komisyonu'nda Libya'daki yabancı askeri birliklerin çekilmesi ve üslerin boşaltılması hususunda Rusya ve Mısır'ın önerileri görüşülmüştür. Görüşmelerde Libya Temsilci F. Kahya, Libya'nın içişlerine dair bu meselenin Rusya ve Mısır'ı ilgilendirmeyeceğini açıklamıştır⁵². Libya bu süreçte ilk seçimlere hazırlanmaktaydı. 19 Şubat 1952 Salı günü Libya'nın ilk seçimleri yapıldı. Seçimlerde Libya Temsilciler Meclisi için 55 üye seçildi⁵³. Seçimleri batı taraftarı İstiklal Partisi önde tamamlamıştı⁵⁴. Seçimler sonrasında Kral Senusi 26 Mart 1952'de Libya'nın ilk parlamentosunu Başbakanın okuduğu bir nutukla açmıştır⁵⁵. Libya Devleti'nde Kral İdris el- Senusi Bingazi'de ikamet ederken, Meclis ve hükümet organları Trablus'ta bulunmaktaydı. Yabancı ziyaretçiler, hükümet yetkilileri ve kral ile görüşmek için iki ayrı şehri ziyaret etmek durumundaydı. Ayrıca hükümet yetkilileri de kral ile görüşmek için Bingazi'ye gitmek zorundaydı⁵⁶.

Mayıs 1952'den itibaren Türk ulusal basınına Libya Savunma Bakanı Ali Esat el- Jerbi'nin askeri bir heyetle Türkiye'ye geleceği ve ziyarette Libya ordusunun kurulması için tetkiklerde bulunulacağı yönünde haberler yansımıştır⁵⁷. Bakanın 15 Temmuz 1952'de Türkiye'ye hareket etmesi planlanmıştı. Bakan, ziyaret öncesinde Kral Senusi ile Bingazi'de bir görüşme yapmış, Trablus'a gitmiş ve akabinde Türkiye'ye gelmiştir⁵⁸. Bakan beraberindeki heyetle, hükümet yetkilileri ile ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir⁵⁹. Jerbi, 22 Temmuz 1952'de Ankara'ya gitmiştir. Bakan Jerbi 23 Temmuz günü Ankara Zırhlı Tugayı'nı teftiş etmiştir⁶⁰. Celal Bayar, Jerbi'yi Dolmabahçe Sarayı'nda 25 Temmuz 1952

⁴⁸ CCA,30.1.0.0.61.374.2.1.

⁴⁹ *Milliyet*, 26 Haziran 1952, "Dışişleri Teşkilatında Yapılan Değişiklikler", s. 1.

⁵⁰ *Milliyet*, 6 Ağustos 1952, s. 1.

⁵¹ *Milliyet*, 11 Eylül 1952, s. 7.

⁵² *Milliyet*, 29 Ocak 1952, "Müstakil Libya'nın Kurtuluşu", s. 1.

⁵³ Tufan Turan- Esin Tüylü Turan, a.g.m., s. 197.

⁵⁴ *Milliyet*, 21 Şubat 1952, "Libya'da Seçimler", s. 1.

⁵⁵ *Milliyet*, 27 Mart 1952, "Libya", s. 1.

⁵⁶ Çağatay Benhür- Mevlüt Samet Yıldız, a.g.e., s. 222.

⁵⁷ *Milliyet*, 2 Mayıs 1952- "Libya Müdafaa Bakanı Türkiye'ye Geliyor", s. 1.

⁵⁸ Ali Ceylan, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye- Kuzey Afrika Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1950-1960)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 23S. 47, (2023- Güz), s. 879; Celal Tevfik Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1960, s. 359; *Milliyet*, 13 Temmuz 1952, "Libya Savunma Bakanı Geliyor", s. 3.

⁵⁹ *Milliyet*, 21 Temmuz 1952, "Libya Savunma Bakanı Yakında Şehrimize Gelecek", s. 1.

⁶⁰ *Milliyet*, 23 Temmuz 1952, s. 1; 24 Temmuz 1952, s. 1.

tarihinde saat 17.30'da kabul etmiştir⁶¹. Libyalı Bakan, 27 Temmuz 1952 tarihinde 19.00'da Başbakan Menderes tarafından kabul edilmiştir⁶². Bakan Jerbi, 1920 yılında mezun olduğu Darüşşafaka Lisesi'ni de ziyaret etmiştir⁶³. Konuk bakan, 1 Ağustos sabah saat 10.30'da yanındaki heyetle Tuzla'daki Uçaksavar Topçu Okulu'nu ziyaret etmiş ve okulda törenle karşılanmıştır⁶⁴. Jerbi, 8 Ağustos 1952'de Ankara Vapuru ile İstanbul'dan ayrılmıştır. Konuk bakan, ayrılmadan önce basın mensuplarına Türkiye'de Cumhurbaşkanı'na kadar birçok yetkili ile görüştüğünü ve iki haftalık ziyaret sırasında müthiş bir misafirperverlikle ağırlandığını, Türkiye'nin her alanda müthiş ilerlediğini gözlemlediğini ve Türkiye ile Libya'nın sıkı tarihi bağları olduğunu ifade etmiştir⁶⁵. Bu ziyarette Libya ordusunun yetiştirilmesi için Türkiye'den mütehassıs subay talep edileceği yönünde basına bilgi sızmıştır⁶⁶. Ziyaretin detayından da anlaşılabacağı üzere Libya, ordunun teşkilinde Türkiye'nin deneyiminden yararlanmak istemiştir.

Libya Hükümeti, 6 Ekim 1952'de Başbakan Mahmut Muntasır başkanlığında bir toplantı yaparak, Libya ordusunun kurulmasını kararlaştıran kanunları tasdik etmiştir. Libya ordusunun talim ve terbiyesi için Türk ve İngiliz subaylarının görevlendirilmesi hakkında da bir kanun da kabul edilmiştir⁶⁷. Libya ordusunu organize etmek üzere Türkiye ile varılan anlaşmaya istinaden Bingazi'ye gelmiş olan Türk Kurmay Yarbayı Ümrân Yetişal, orduyu organize etme işine başlamıştır. Libya Hükümeti, Yetişal'ın Libya ordusu komutanlığına getirildiğini 24 Ekim 1952 akşamı açıklamıştır⁶⁸. Türkiye tarafından Libya'da görevlendirilmiş olan asker ve memurların büyük bölümü Libya kökenli idi. Libya kökenli Emekli Tuğgeneral Hıfzı Beti'nin Libya'da vazife alması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda emekli tuğgenerale Libya'da görev alması için İcra Vekilleri Heyeti'nce 20 Şubat 1954'te izin verilmiştir. Hıfzı Beti, müsteşar olarak iki yıl Libya'da görev almıştır⁶⁹. Dışişleri Bakanlığı tercümanlarından Abdüsselam Busayrı'nın Libya'da vazife almasına Bakanlar Kurulunca 10 Nisan 1954'te izin verilmiştir⁷⁰. Busayrı Libya'ya uzun dönem üst düzeyde hizmet etmiştir. Öyle ki; 30 Haziran 1959'da Busayrı'nın izin müddetinin beş yıl uzatılması İcra Vekilleri Heyeti'nce kararlaştırılmıştır⁷¹. Türkiye'den Libya'nın yeniden imarı için giden görevli sayısı oldukça fazlaydı. Bunlardan biri olan Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda görevli Müdür Muavini Mehmet Ali Kabar idi. Kabar'ın iki yıl süre ile Libya Hükümeti'nde vazife almasına İcra Vekilleri Heyeti'nce 15 Aralık 1952'de izin verilmiştir⁷². Kabar'ın Libya Hükümeti hizmetinde kalma süresinin uzatılması 31 Mayıs 1955'te⁷³, 11 Şubat 1957'de⁷⁴, 24 Şubat 1958'de⁷⁵, 13 Nisan 1959'da⁷⁶ ve 2 Nisan 1960'ta Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmıştır⁷⁷. Bu dönemde Libya'ya eğitim alanında da destek sağlanmıştır. 10 Haziran 1954'te dokuz

⁶¹ *Milliyet*, 26 Temmuz 1952, s. 1.

⁶² *Milliyet*, 28 Temmuz 1952, s. 1.

⁶³ *Milliyet*, 30 Temmuz 1952, s. 1.

⁶⁴ *Milliyet*, 2 Ağustos 1952, s. 7.

⁶⁵ *Milliyet*, 9 Ağustos 1952, "Libya Savunma Bakanı Dün Gitti", s. 1.

⁶⁶ Ali Ceylan, a.g.m., s. 879; Karasapan, a.g.e., s. 359; *Milliyet*, 13 Temmuz 1952, "Libya Savunma Bakanı Geliyor", s. 3.

⁶⁷ *Milliyet*, 7 Ekim 1952, "Libya Ordusuna Türk Generali Komuta Edecek", s. 1.

⁶⁸ Karasapan, a.g.e., s. 359; *Milliyet*, 25 Ekim 1952, "Libya Ordusunun Türk Komutanı", s. 1.

⁶⁹ CCA,30.18.1.2.135.21.14,1; Karasapan, a.g.e., s. 360.

⁷⁰ CCA,30.18.1.2.135.45.18,1.

⁷¹ CCA,30.18.1.2.152.34.15,1.

⁷² CCA,30.18.1.2.130.94.2,1.

⁷³ CCA,30.18.1.2.139.51.12,1.

⁷⁴ CCA,30.18.1.2.145.111.8,1.

⁷⁵ CCA,30.18.1.2.148.20.7,1.

⁷⁶ CCA,30.18.1.2.152.17.9,1.

⁷⁷ CCA,30.18.1.2.154.83.14,1.

İlkokul öğretmeni ile bir başöğretmenin Libya'da vazife almalarına Bakanlar Kurulu'nca izin verilmiştir⁷⁸.

Libya'nın ilk parlamentosunun açılışında Libya liderlerinin Türk- Libya dostluğundan bahsetmesi ve iki ülke dostluğun geliştirilmesi için bazı tekliflerde bulunulması yönünde duyumlar alınmıştır⁷⁹. Gerçekten Libya'nın ilk meclisi toplandığında Libya Hükümet Başkanı, Türkiye'den geniş surette söz etmiştir⁸⁰. Bu dostane açıklamalar, diplomatik bağları da arttırmıştır.

Şam Büyükelçiliği'nde görevli Ortaelçi Celal Tefvik Karasapan'ın Libya Orta Elçiliği'ne tayini İcra Vekilleri Heyeti'nce 18 Mayıs 1953'te kararlaştırılmıştır⁸¹. Libya Hükümeti ile bir dostluk anlaşması akdi için müzakerelerde bulunmak için elçi Karasapan'a yetki verilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce 27 Ekim 1953'te kararlaştırılmıştır⁸². Libya Türk Elçiliği'nin, Büyükelçilik seviyesine yükseltilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce 27 Ağustos 1954'te kararlaştırılmıştır⁸³. Diğer taraftan 1954 yılında Libya Milli Müdafaa Vekili Halim Gullal, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına davet edilmişti. Temsilciliklerin büyükelçiliğe yükseltilmesi fiili olarak bu temaslar sonrasında gerçekleşmiştir⁸⁴. Elçiliğin, büyükelçilik seviyesine yükseltilmesinden sonra 16 Kasım 1954'te İcra Vekilleri Heyeti'nce Libya Büyükelçiliğine Karasapan'ın getirilmesi uygun bulunmuştur⁸⁵. 17 Ocak 1957'de Karasapan Bükreş Büyükelçiliği'ne görevlendirilirken, onun yerine Libya Büyükelçiliği görevine Faiz Yörükoğlu getirilmiştir⁸⁶. 28 Mart 1960'ta da Libya Büyükelçiliği'ne merkezde görev yapmakta olan Türkan Veral atanmıştır⁸⁷. 1960 askeri müdahalesi sonrasında 14 Milli Birlik Komitesi üyesinden biri olan Ahmet Er, Libya'ya Elçilik Müşaviri olarak görevlendirilmiştir⁸⁸. Diğer taraftan Libya'nın Derne Şehri'nde bir fahri konsolosluk kurulması ve bu fahri konsolosluğa Numan Sofraki'nin tayini İcra Vekilleri Heyeti'nce 16 Kasım 1955'te kararlaştırılmıştır⁸⁹.

Libyalılar, 1950'li yıllarda Türkiye'de eğitim alabiliyorlardı. Diplomatik kaynakların Trablus El Garb Gazetesi'ne verdiği demece göre Türkiye hükümeti 1953 yılında 20 Libyalı öğrencinin Türk hükümeti bursu ile Türk okullarında eğitim almasını kararlaştırmıştı⁹⁰. 1953 yılında ilginç bir iddia da ortaya atılmıştır. 1953 Eylül'ünde Türk ulusal basınına yansıyan haberlere göre Libya Kralı Senusi'ye bir kılıç hediye edilmiş, milletvekillerinden biri Yavuz Sultan Selim'e ait olduğu iddia edilen bu kılıcın nereden alınmış olduğu hakkında meclise bir soru önergesi vermiştir. Önergenin Başvekil tarafından cevaplandırılması talep edilmiştir⁹¹. Meclis tutanaklarından önergenin cevaplanıp cevaplanmadığı tespit edilememiştir.

⁷⁸ CCA,30.18.1.2.136.54.12,1.

⁷⁹ *Milliyet*, 10 Kasım 1952, "Libya Parlamentosu Açılıyor", s. 1.

⁸⁰ *Milliyet*, 15 Kasım 1952, s. 1.

⁸¹ CCA,30.18.1.2.132.38.2,1; *Milliyet*, 15 Haziran 1953, s. 7.

⁸² CCA,30.18.1.2.133.85.18,1.

⁸³ CCA,30.18.1.2.137.77.15,1.

⁸⁴ *Milliyet*, 1 Kasım 1954, s. 7; 4 Kasım 1954, s. 7.

⁸⁵ CCA,30.18.1.2.137.93.18,1; *Resmî Gazete*, 15 Aralık 1954, S. 8879, s. 1.

⁸⁶ CCA,30.18.1.2.145.107.4,1.

⁸⁷ CCA,30.11.1.0.281.9.12,2.

⁸⁸ *Milliyet*, 17 Kasım 1960, s. 5.

⁸⁹ CCA,30.18.1.2.141.97.11,1; *Resmî Gazete*, 30 Aralık 1955, S. 9194, s. 1- 2.

⁹⁰ *Milliyet*, 30 Ekim 1953, s. 7.

⁹¹ *Milliyet*, 24 Eylül 1953, s. 7.

Kurulduğu yıllarda dünyanın en fakir ülkesi ilan edilen Libya, İngiltere'ye 1953 ve Amerika'ya 1954 anlaşmalarıyla Libya'nın bağımsızlığı öncesinde Amerika ve İngiltere tarafından tesis edilmiş askerî üslerin kullanım izni vermişti. Libya, bu üsler karşılığında elde edilen tazminatlar ile yaşamak durumundaydı. Libya, 1953'te Arap Birliği'ne de üye olmuş⁹², hatta Arap Birliği Libya'dan üyelik aidatı almamıştı. 30 Temmuz 1953'te İngiltere ile yapılan anlaşma gereğince İngiltere, Libya'ya ekonomik yardımda bulunacak, karşılığında Libya'daki İngiliz hava ve kara üslerinden yararlanacaktı. İngiltere anlaşmanın yürürlükte bulunacağı ilk beş yıl için Libya'ya 7 milyon 750 bin sterlin ödeyecekti. Anlaşma ile İngiliz silahlı kuvvetlerinin Libya'da garnizon kurma hakkı da tanınmıştı. İngiltere, Libya ordusunun kuruluşuna da katkı verecekti. Libya Ayan Meclisi, İngiltere ile imzalanan ittifak anlaşmasını 21 Ekim 1953'te onaylamıştır⁹³. Bu arada 1953 yılı sonlarında Amerikan Başkan Yardımcısı Richard Nixon, Kral Senusi'yi ziyaret etmiştir. Amerika, mütevazı bir ekonomik yardım karşılığında Libya'da 20 sene için hava üsleri kurmak istemiştir⁹⁴. Mevcut Wheelus Hava Üssü için de ayrı bir anlaşma yapılmıştır. Amerika'nın hava üsleri karşılığında 10 milyon dolar yardım yapması öngörülmüştür. Amerika ile devam eden görüşmeler sonunda Wheelus Hava Üssü'nün kullanılması hususunda iki devlet anlaşmıştır⁹⁵. Amerika ile yapılan anlaşmalar, toplamda 42 milyon dolarlık iktisadi yardımı da içermekteydi. 1957'de Libya Başvekili Ben Halim, Eisenhower Planı'nı kabul ettiğini açıklamıştır. Böylece Kuzey Afrika'da sosyalizmin yayılmasını engellemeyi taahhüt etmiştir⁹⁶. 1958'de Libya Hükümeti 1954 yılında Amerika ile imzaladığı ve Amerika'ya 20 yıl müddetle Libya'da askerî üsleri bulundurma hakları tanıyan anlaşmaları gözden geçireceğini açıklamıştır⁹⁷.

Demokrat Parti iktidarı, Arap ülkeleri ile ikili ilişkilere önem vermiş ve bu bağlamda söz konusu ülkeler ile çeşitli diplomatik temas ve ziyaretlerde bulunmuştur. Türkiye, 1955 yılında Irak ile Bağdat Paktı'nı imzalamış, aynı yıl içinde Pakistan ve İran da bu pakta dahil olmuştu⁹⁸. Fakat, Türkiye'nin bir Arap Devleti olan Irak ile imzalamış olduğu anlaşma Mısır gibi önde gelen Arap devletleri tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Başlangıçta Libya hükümetinin Türkiye'nin içinde yer aldığı bu ittifaka sempati ile baktığı yönünde basına haberler yansımıştır⁹⁹. Ağustos 1956'daki Senusi'nin Türkiye ziyaretinde yanında bulunan Başvekil Ben Halim, Bağdat Paktı hususunda sorulan soruya, bu pakt üye ülkeleri korumak için kurulmuştur, bizim meselemiz ise başkadır, demiştir. Libya'nın pakta girmeye ihtiyacı olmadığını, yalnız Arap devletlerinden kurulacak bir pakta girmeye amade olduğunu belirtmiştir¹⁰⁰.

Libya yeni bir devlet olarak ortaya çıktığı dönemde ekonomisinin temelini hayvancılık, tarım ve küçük el sanatları oluşturuyordu. 1959'da ülkede petrolün bulunmasından sonra milli gelir yükselecekti¹⁰¹. 1950'li yılların başlarında Libya'da mevsimin kurak geçmesi sebebiyle meydana gelen mahsul sıkıntısı dolayısıyla yardımda bulunmak üzere Türk Hükümeti namına bu memlekete 2.000 ton buğday gönderilmesi Bakanlar Kurulu'nca 20 Haziran 1954'te kararlaştırılmıştır¹⁰².

⁹² Koloğlu, a.g.m., s. 182.

⁹³ *Milliyet*, 22 Ekim 1953, "İngiltere Libya'ya Geniş Yardımda Bulunacak", s. 7.

⁹⁴ *Milliyet*, 14 Aralık 1953, "Amerika Libya'da Üs Kuracak, s. 7.

⁹⁵ *Milliyet*, 22 Temmuz 1954, s. 3.

⁹⁶ *Milliyet*, 17 Mart 1957, s. 1.

⁹⁷ *Milliyet*, 1 Aralık 1958, s. 5.

⁹⁸ Mustafa Ekincikli, *İnönü ve Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, Berikan Yayınları, 2017, Ankara, 228- 249.

⁹⁹ *Milliyet*, 23 Şubat 1954, s. 7.

¹⁰⁰ *Milliyet*, 10 Ağustos 1956, s. 1, 5

¹⁰¹ Kavas, a.g.m., s. 175.

¹⁰² CCA, 30.18.1.2.136.52.3,1; *Milliyet*, 29 Temmuz 1954, s. 3.

6 Haziran 1954'te Libya'nın ilk Türkiye Ortaleçisi Ali Esat el-Jerbi Türkiye'ye hareket etmiştir. Jerbi, Muntasır kabinesinde Savunma Bakanlığı ve daha önceki hükümette Devlet Bakanlığı görevlerinde bulunmuştu¹⁰³. Elçi, Türkiye'de eğitim görmüş ve Türkiye'yi yakından tanımıştı. Jerbi'nin Büyükelçilik görevini yürütürken ilginç bazı istekleri olmuştur. Bu bağlamda 6 Şubat 1957'de Libya'nın tanınmış ailelerinden ve Jerbi'nin akrabası olan Kara Kuvvetleri Komutanlığı Piyade Dairesi İkinci Şube Müdürü olarak görev yapan Albay Hasan Tetik'in kademesinin yükseltilmesi hususunda bizzat Menderes'ten yardım talep etmiştir. Bu talebin karşılık bulup bulmadığı tespit edilememiştir. Diğer bir istek ise zengin bir aileye mensup olan ve ailesini ziyaret için İzmir'e giden Hasan Sefrakis'in, İzmir'de bir kıza tecavüz ettiği iddiası ile kendine dava açılması sonrasındaki süreçle ilgilidir. Menderes'in Libya'yı ziyaretinde Derne'de bulunan Türk Fahri Konsolosu Numan Sefrakis'in oğlu Hasan Sefrakis'in durumunun kendisine arz edildiği ve yardım sözü verildiği hatırlatılmıştır. Libya'nın tanınan ve çok sevilen bir ailesinin çocuğu olan Hasan'ın bu badiyeden kurtarılmasının Libya'da büyük bir tesir yapacağı da belirtilmiştir¹⁰⁴. Menderes'in bu dava ile ilgili herhangi bir tesir yoluna gidip gitmediği belirsizdir.

Türk hükümetinin resmi davetlisi olarak Libya Başvekili Mustafa Ben Halim, Maliye Nazırı Nuri Aneyzi ve Hariciye Nazırı Abdüsselam Busayri 21 Haziran 1954'te uçakla Ankara'ya gelmiştir. Libya Başvekili, Başbakan Yardımcısı Fatın Rüştü Zorlu, vekiller, askeri ve mülki erkan tarafından karşılanmıştır. Misafir Başvekil, ihtiram kıtasını teftiş etmiş ardından ikametine tahsis olunan Ankara Palas'taki dairesine geçmiştir¹⁰⁵. Libya Başvekili ve heyeti 22 Haziran 1954 tarihinde 14.30'da Harp Okulu'nu ziyarete etmiştir. Misafirlere Okul Komutanı Tuğgeneral Kemal Yükep tarafından okul hakkında bilgi verilmiştir. Libya Başvekili de şöyle demiştir: *"Lütufkar sözlerinizden dolayı zatı devletinize teşekkür ederim. Bu okul Atatürk gibi dünyanın hayran olduğu bir kumandan, bir siyaset ve iktisat adamı yetiştirmiştir. Ümit ederim ki daha da böyle cihanşümul kumandan ve subaylar yetiştirecektir."* Misafirler, daha sonra okul spor salonunda gösteri izlemiştir. Cumhurbaşkanı Bayar, Libya heyeti onuruna Çankaya Köşkü'nde öğle yemeği vermiştir. Bu süreçte bir kültür anlaşması imzalanması hususunda Türkiye'nin vermiş olduğu teklif, Libya heyeti tarafından incelenmekteydi¹⁰⁶. Libya Başvekili ve heyeti TBMM görüşmelerini takip için meclisi de ziyaret etmiştir. TBMM Reisi Refik Koraltan, Libya heyetinin meclise gelmesi münasebetiyle mecliste bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma başlarken Libya heyeti alkışlarla salona girmiştir. Koraltan, yıllardan beri çektikleri mahrumiyet ve ıstıraptan sonra hürriyet ve istikallerine kavuşan kardeş Libyalıların temsilcileri Başvekil Ben Halim, Maliye Nazırı Anayî ve Hariciye Nazırı Busayri'nin hükümetin daveti üzerine Türkiye'yi şereflendirdiğini ve TBMM'de bulunduklarını belirtmiştir. Koraltan, kardeş milletin sayın Hükümet Reisi'ni ve sayın arkadaşlarını namınıza hürmetle selâmlar ve kendilerine hoş geldiniz derim demiştir. Milletvekilleri bu konuşmaya şiddetli bir şekilde alkışlamıştır. Libya heyeti de meclisin tezahüratı arasında bulundukları locada ayağa kalkarak umumi heyeti selâmlamıştır¹⁰⁷. Libya heyetinin Ankara temaslarından sonra 25 Haziran 1954'te müşterek tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğ şu şekildedir¹⁰⁸:

¹⁰³ *Milliyet*, 7 Haziran 1954, "Libya'nın İlk Türkiye Orta Elçisi", s. 1.

¹⁰⁴ CCA,30.1.0.0.126.812.6,1-4.

¹⁰⁵ *Milliyet*, 22 Haziran 1954, "Libya Başvekili Dün Sabah Uçakla Ankara'ya Geldi", s. 1, 3.

¹⁰⁶ *Milliyet*, 23 Haziran 1954, "Dost Libya Başvekili Dün Harp Okulu'n Ziyaret Etti", s. 1, 3.

¹⁰⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 10, Cilt 1, Birleşim 11, s. 217; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 10, Cilt 1, Birleşim F, 14 Mayıs 1954- 5 Temmuz 1954, s. 1.

¹⁰⁸ *Milliyet*, 26 Haziran 1954, "Türk- Libya Müşterek Tebliği Dün Neşredildi", s. 1, 3.

“Türk ve Libya milletleri arasındaki ananevi kardeşlik münasebetlerine yakışan en büyük bir samimiyet içinde cereyan eden bu müzakereler sırasında devlet adamları dünya şartlarını ve Orta Şark’taki vaziyeti, bilhassa iki memleket arasındaki münasebetleri tetkik etmişler ve Türkiye Libya iş birliğinin imkanlarını araştırmışlardır. İki ülkeyi birden ilgilendiren konularda görüş birliği mevcuttur. Türkiye- Libya münasebetlerinde iki ülkenin bilgi birikiminden karşılıklı yararlanması hususuna önem verilecektir. Bu karar kültürel ve iktisadi meselelerde de tatbik olunacaktır. İki devlet arasında devlet adamlarının karşılıklı ziyaretlerinin arttırılması kararı alınmıştır”

Libya heyeti Ankara’daki temaslarını tamamladıktan sonra İstanbul’a geçmiştir. İstanbul Valisi tarafından kabul edilen Libya Başvekili ve heyeti vali tarafından Savarona Yatı ile boğazda gezdirilmiştir¹⁰⁹. Diğer taraftan Türk subaylarının yardımı ile teşkilatlanmış olan Libya ordusu, ilk manevralarına Temmuz 1954’te başlayacaktır. Bingazi civarında yapılacak olan bu manevralarda Kral Senusi bizzat bulunacaktır. Bu manevralara yabancı devletlerin ataşemiliterleri ve Türkiye’den davet edilecek bir askeri heyet de takip edecektir. Manevralarda Libya ordusunu Türk ve Libya subayları idare edecektir¹¹⁰.

Türkiye- Libya ilişkilerinde zaman zaman üst düzey mektuplaşmalar söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın mektubunu Libya Kralı Senusi’ye takdim etmek üzere Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtibi Haydar Görk ile Başyaver Albay Refik Tulga’nın Libya’ya gönderilmeleri 15 Temmuz 1954’te İcra Vekilleri Heyeti’nce kararlaştırılmıştır¹¹¹. Bayar, Libya Kralı’na Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Büyükelçi Haydar Görk ile özel bir mesaj göndermiştir. Görk, yanında Başyaver Tulga olduğu halde 13 Temmuz 1954’te Yeşilköy’den Libya’ya hareket etmiştir¹¹². Heyeti, Trablus’ta Divan Reisi karşılamış ve Bingazi’ye kadar beraber seyahat etmişlerdir. Heyet, Bingazi Havaalanı’nda Kral adına saray teşrifat ve hariciye nazırları tarafından karşılanmıştır. Kral, heyeti Bingazi’deki yazlık el-Bayda Sarayı’nda kabul etmiş ve iltifatta bulunmuştur. Heyet, Libya’da başta Başvekil olmak üzere diğer ilgililer tarafından ağırlandı. Bu ziyaret sırasında Libya’da Türkiye’ye ve Bayar’a karşı dostane bir tezahürat yapılmıştır¹¹³.

Türk Hükümeti’nin davetlisi olarak Libya Ticaret Bakanı Mustafa Saraç’ın başkanlığında yedi kişilik Libya ticaret heyeti Eylül 1954 başlarında Türkiye’ye gelmiştir. Heyet, İstanbul’dan özel bir Uçakla 5 Eylül 1954’te İzmir’e geçmiştir. Bakan Saraç, İzmir Ticaret Odası Başkanı ile görüşmüş, İzmir Fuarı’nı ve şehrin diğer turistik alanlarını gezmiştir¹¹⁴. Bakan Saraç, İzmir intibaları hakkında şu açıklamayı yapmıştır¹¹⁵:

“Türkiye Hükümeti’nin nazik davetiyle İzmir Fuarı’nı ziyarete etmeye geldim. Bu fırsattan istifade ederek Ankara ve İstanbul’da temaslarıma devam edeceğim. Maksudımız Türkiye’nin iktisadi ve ticari sahalardaki inkişaflarını tetkik etmek, öğrenmek ve bundan istifade ederek, istiklaline yeni kavuşmuş olan memleketimizde dost ve kardeş Türkiye’nin bu sahadaki tecrübesinden yararlanmaktır. Bu seyahati daha verimli kılmak için memleketimim iktisadi ve ticari hayatında mühim mevki işgal eden ayan ve mebusan azalarından

¹⁰⁹ Milliyet, 25 Haziran 1954, s. 1; 26 Haziran 1954, s. 1.

¹¹⁰ Milliyet, 27 Haziran 1954, “Libya Başvekili Dün Gitti”, s. 1, 3.

¹¹¹ CCA, 30.18.1.2.136.64.17,1.

¹¹² Milliyet, 14 Temmuz 1954, “Bayar Libya Kralına Bir Mesaj Gönderdi”, s. 1.

¹¹³ Milliyet, 26 Temmuz 1954, “Bayar’ın Libya Kralına Mesajını Götüren Heyet Dün Döndü”, s. 1.

¹¹⁴ Milliyet, 6 Eylül 1954, “Libya Ticaret Vekili İzmir’de”, s. 1.

¹¹⁵ Milliyet, 8 Eylül 1954, “Libya Ticaret Vekilinin Ankara’da Yaptığı Temaslar”, s. 1.

beş kişi ile birlikte geldim. Bu arkadaşlarım içinde aynı zamanda Bingazi ve Trablus Ticaret odaları reislerini de uhdesinde bulunduranlar vardır. Diğerleri memleketin mümtaz ticari şahsiyetleridir. İzmir’de gördüğüm istikbal ve hüsnü kabul beni fevkalade mütehasşis etti. Gerek tabii durumu gerek iklimi itibarıyla gördüğüm diğer şehirlerden fevkalade güzeldir”.

İzmir’den 7 Eylül 1954’te Ankara’ya gelen Saraç, Libya’nın Ankara Elçisi ile birlikte Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı tarafından kabul edilmiştir. Görüşmede Ticaret Vekaleti Müsteşarı Munis Faik Ozansoy da bulunmuştur. İki bakan, dostluk münasebetlerinin yanında iktisadi ve ticari münasebeteler üzerinde de görüşmüştür. Konuk bakan, özellikle Türkiye’nin kooperatif yolu ile üreticiyi teşkilatlandırma sahasında tahakkuk ettirmiş olduğu politikanın kendisini çok yakından ilgilendirdiğini ve bu gözlemlerinden memleketinin bu yoldaki çalışmalarında faydalanacağını belirtmiştir¹¹⁶. Bakan Saraç, Ankara’dan İstanbul’a geçmiş ve burada Libya’nın ticari ve ekonomik ihtiyaçları hususunda Türk ticari çevrelerinde incelemeler yapmıştır. Yapılan görüşmelere göre Libya’nın Türkiye’den geniş miktarda mal ithal edeceği düşünülmekteydi¹¹⁷. Bakan Saraç, 10 Eylül 1954’te İstanbul Valisi Gökay ile görüşmüştür. Aynı gün Bakan Saraç onuruna İstanbul Ticaret Odası tarafından Çadır Köşkü’nde öğle yemeği verilmiştir. Yemekte valinin yanı sıra Müsteşar Munis Faik Ozansoy, Sanayi Umum Müdürü Ahmet Cemil Conk ve tanınmış iş adamları da hazır bulunmuştur. Bakan Saraç, öğleden sonra ecza fabrikalarını ve Dolmabahçe Sarayı’nı gezmiştir. Hatta adalar turuna çıkmıştır¹¹⁸. Bakan, 12 Eylül 1954’te Türkiye’den ayrılmıştır¹¹⁹. Saraç, İstanbul’dan ayrıldıktan sonra İstanbul Valisi’ne şöyle bir telgraf çekmiştir¹²⁰: *“Emsalsiz güzelliklere ve tarihi hatıralara sahip olan İstanbul’dan hayranlıkla ayrılırken değerli şahsiyetinize ve asil İstanbul halkına, heyetimize gösterilen büyük misafirperverlik ve derin alakadan dolayı şükranlarımızı saygılarımızla sunarız.”*

1954 Cumhuriyet Bayramı etkinliklerine yabancı temsilciler de davet edilmiştir. Davet edilen heyetler arasında Libya Milli Müdafaa Vekili Halim Gullal, Başkumandan Albay Süleyman el-Genabi ve mebusların da bulunduğu Libya heyeti vardı. Heyet 28 Ekim 1954’te uçakla Türkiye’ye gelmiş ve resmi temaslarda bulunmuştur¹²¹. Hariciye Vekili Köprülü, Bakan Gullal onuruna 31 Ekim 1954’te Hariciye Köşkü’nde öğle yemeği vermiştir¹²². Libyalı Bakan, Ankara’dan İstanbul’a gitmiş ve Haydarpaşa Garı’nda askeri merasimle karşılanmıştır. Bakan, basın mensuplarının sorusu üzerine Türkiye’nin Ortadoğu Savunma Paketi tesisi yolunda Arap ülkeleri ile iş birliğini desteklediklerini belirtmiştir. Gullal, İstanbul’da Vali Gökay tarafından da kabul edilmiştir¹²³. Vali Gökay, Bakan Gullal ve heyetine halılar hediye etmiştir. Vali Gökay, 3 Şubat 1955’te Libya heyetine hediye edilmiş olan halılara ait faturayı Başbakanlığa sunmuştur. Başbakanlık da ilgili faturayı 23 Şubat 1955’te Dışişleri Bakanlığı’na sevk etmiştir¹²⁴. Söz konusu hediyenin bedeli Dışişleri bütçesinden karşılanacaktı.

Aslında Türkiye, Libya daha bağımsızlığını kazanmadan önce de Libya coğrafyası ile temaslara kurmuştu. Bu bağlamda Libya ve Mısır’a 1942 yılında askeri bir heyet

¹¹⁶ *Milliyet*, 8 Eylül 1954, “Libya Ticaret Vekilinin Ankara’da Yaptığı Temaslar”, s. 1.

¹¹⁷ *Milliyet*, 10 Eylül 1954, s. 7.

¹¹⁸ *Milliyet*, 11 Eylül 1954, “Libya Ticaret Nazırı Tetkikler Yapıyor”, s. 7.

¹¹⁹ *Milliyet*, 13 Eylül 1954, s. 7.

¹²⁰ *Milliyet*, 15 Eylül 1954, s. 7.

¹²¹ *Milliyet*, 28 Ekim 1954, s. 7.

¹²² *Milliyet*, 1 Kasım 1954, s. 7.

¹²³ *Milliyet*, 3 Kasım 1954, s. 1, 7.

¹²⁴ CCA,30.1.0.0.61.378.4,1-2.

gönderilmişti¹²⁵. Libya'nın bağımsızlığını kazanması sonrasında da Türkiye, bu ülkeyi askeri yönden destekleyecekti. Yukarıda ifade edildiği gibi Libya savunma yetkilileri teşkilatlanmanın başında Türkiye ile temasa geçmişti. 1954 yılı sonlarında Bazı silâh, mermi ve malzemenin Libya Devleti'ne hibe edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Kırıkkale yapısı 81 mm'lik piyade havanlarından 12 adet, 8,76/27 cm'lik sahra toplarından toparlaklarıyla beraber 6 adet, havanlarla topların yedek aksamı, 1440 adet muharebe havan mermisi, 12 adet havan talim mermisi, sahra toplarının 900 adet muharebe mermisi ve 12 adet talim mermisi ve bir havan bölüğü ile bir bataryanın lüzumlu optik ve ateş idare malzemelerinin Libya Devleti'ne hibe edilmesi hususunda TBMM'de kanun kabul edilmiştir¹²⁶. Dolayısıyla bu askeri yardım gerçekleşmiştir. 1956'da Libya'ya Kırıkkale yapısı 2 bin adet havan mermisi hediye edilmesi kararlaştırılmış, hükümetçe hazırlanan layiha meclise sevk edilmiştir. Kırıkkale yapısı 81 mm'lik 2.000 adet piyade havan mermisinin Libya Devleti'ne hibe edilmesi hakkında kanun 25 Haziran 1956 tarihinde kabul edilmiştir¹²⁷. Libya'nın Ankara Büyükelçiliği, Libya ordusuna hediye edilen silâhlar ve sonradan hibe edilen piyade havan mermileri dolayısıyla Türkiye Reiscumhuru'na, TBMM'ye ve Hükümet'e Libya Hükümeti'nin şükran duygularını iletmiştir¹²⁸.

Bazı silâh, malzeme ve mühimmatın Libya Devleti'ne hibe edilmesi hakkında yeni bir kanun 24 Mayıs 1957'de kabul edilmiştir. Söz konusu kanun ile 8.76/27 çapında 8 adet obüs ile 4.000 mermisi; 10,5/30 çapında 4 adet obüs ile 2.000 mermisi; 7,7 mm çapında 1.000 adet piyade tüfeği ile 500.000 mermisi; 7,7 mm çapında 400 adet hafif makinalı tüfek ile 800.000 mermisi; 7,7 mm çapında 200 adet ağır makinalı tüfek ile 400.000 mermisi; 40 adet 81 mm'lik havanla 12.000 mermisi; 9 mm çapında 500 adet tabanca ile 25.000 mermisi ve 15.000 adet el bombasının Libya Devleti'ne hibe edilmesine karar verilmiştir. Yardımın yapılması hususunda İcra Vekilleri Heyeti yetkili kılınmıştır¹²⁹.

Libya'ya silah yardımının yapıldığı süreçte Libya Savunma teşkilatının üst düzey görevlilerinin Türkiye'yi sık ziyarete ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye Genelkurmay Başkanlığı'nın davetlisi olarak Libya'dan yedi kişilik bir askeri heyet 4 Nisan 1955 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Libya heyeti, bu ziyarette bir müddet askeri tesisleri gezmiştir¹³⁰. 3 Kasım 1957'de Libya Harp Okulu Komutanı'nın da içinde bulunduğu beş kişilik askeri heyet, İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da birkaç gün kalan heyet, Türkiye'ye sipariş edilen askeri silahları teslim aldıktan sonra Libya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılacaktı. 4 Kasım'da Yassıada tesislerini gezen Libya Heyeti'nin Başkanı İdris, "*Türkiye tam manasıyla modern müdafaa silahlarına sahiptir*" demiştir. Heyet, iki günlük ziyaretini Harp Okulu'nu da ziyarete ettikten sonra tamamlamıştır¹³¹.

Libya Polis Şefi General Muhammed Zentuti ve Gizli Polis Teşkilatı Şefi General Kolonel El Sadık Kesbul, Trablusgarp Polis Şefi General Salim Ben Elemin, Bingazi Polis Şefi General Muhammed Ebukueyitin ve Fizan Polis Şefi General Abdurrahman Badi Emniyet Umum Müdürlüğü'nün davetlisi olarak Mayıs 1959 sonlarında Ankara'ya gelmiştir. Libya Polis

¹²⁵ CCA,30.18.1.2.98.29.17,1

¹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 3, Birleşim 1, 8 Aralık 1954, s. 49.

¹²⁷ Milliyet, 17 Mayıs 1956, "Libya'ya Havan Mermisi Hediye Ediyoruz", s. 7; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 12, İçtima 2, 25 Haziran 1956, s. 485.

¹²⁸ CCA,30.1.0.0.62.382.4,1; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 16, Birleşim 3, 9 Ocak 1957- 30 Ocak 1957, s. 16.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 19, İçtima 3, 24 Mayıs 1957, s. 3.

¹³⁰ Milliyet, 5 Nisan 1955, s. 1, 7.

¹³¹ Milliyet, 3 Kasım 1957, s. 3; 4 Kasım 1957, s. 3, 5 Kasım 1957, s. 3.

teşkilatı şefleri Türkiye’de emniyet teşkilatı üzerine tetkiklerde bulunmuştur¹³². Zentuti, Elemin, Ebukuveytin, Badi ve Kesbul 1 Haziran günü İstanbul Valisi Ethem Yetkiner’i, İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün’ü ve İstanbul Emniyet Müdürünü ziyaret etmiştir. Heyet, İzmir’i de ziyaret etmiştir. Libya Emniyeti heyeti, 2 Haziran 1959’da Fatih’te itfaiyenin yapmış olduğunu gösterileri izlemiş, Yıldız Parkı’nda hazır bulunan polis kuvvetini teftiş etmiştir¹³³.

Libya Birleşik Krallığı Trablusgarp Valisi Abdüsselam Busayri tarafından Libya’nın Ankara Büyükelçiliği vasıtası ile Başbakan Menderes’e bir paket içerisinde hediye ulaştırılmak istemiştir. Libya’nın Ankara Büyükelçisi Jerbi hediyeyi sunmak için Başbakanlığa 15 Nisan 1955’te bir yazı göndermiştir¹³⁴. Yine Nisan 1955 yılı içinde Libya’nın Ankara Büyükelçisi Türk- Libya dostluğu ile ilgili şu beyanatı vermiştir: *“Türkiye Libya tarihinde birbirine hiç düşman olmamıştır. Hürriyeti ve sulhu seven Libya milleti, aynı hislerle dolu olan Türk milletine dostluk ve kardeşlik bağlarıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Ortadoğu’da sulhun ve selametın tahakkuku, Libya’nın en büyük dileğidir. Türk- Arap iş birliğinin tahakkuku, bu bölgede kaçınılmaz bir zaruret haline gelmektedir”* demiştir. Jerbi, yakın gelecekte ülkesinin Türk- Irak Paketi’na katılmayı düşünüp düşünmediği sorusuna *“henüz hükümetimle bu konuda bir görüşme yapmadım. Fakat, Müslümanların huzuruna, iyiliğine ve hayrına olacak her şeye, Libya iştirak etmek ister.”* şeklinde diplomatik bir yanıt vermiştir¹³⁵.

5 Haziran 1955 tarihinde Libya Lideri Senusi, Mısırlı toprak sahibi bir Bedevinin kızı olan, 37 yaşındaki Aliya Lamloom’la evlenmiştir. Nikah şahitliğini Albay Nasır ve Libya Başvekili’nin yaptığı nikah, Senusi’nin üçüncü evliliği idi. Söz konusu evlilik Libya- Mısır ilişkileri için bir yakınlaşmayı da ifade ediyordu¹³⁶. Bu dönemde Arap devletleri içinde Mısır, Türkiye’ye ılımlı bakmayan ülkelerin başında idi. Ayrıca Mısır lideri Abdünnasır, Arap milliyetçiliğini sosyalist cumhuriyet istikametine götürmüştür. Bu da bölgele ileri- gerici tartışmasını başlatmıştır. Bu çerçevede bu yıllarda Libya iç ve dış siyasetinin şekillenmesinde Mısır’ın rolü olduğu söylenebilir¹³⁷.

1955 yılında Libya Başbakanı Mustafa Ben Halim, mektup vasıtası ile 1375 Hicri yeni yılı münasebeti ile Başvekalet nezdinde Türk devletinin ve milletin yeni yılını kutlamış ve yeni yılın saadet ve iyi gelişmeler getirmesini temenni etmiştir. Bu mektuba cevaben Başvekil Menderes, 23 Ağustos 1955’te cevabi bir mektup göndermiştir. Menderes, Halim’e mektup için çok teşekkür etmiş ve aynı şekilde zati devletlerinin ve Libya halkının yeni yılını kutlamıştır¹³⁸. Libya ile bağlar sadece diplomatik kanallardan ilerlemiyordu. Libya-Türkiye Dostluk ve Kültür Cemiyeti, 1955’te kurulmuştu. Bu cemiyet reisi aslen Türk ve Trablusgarp’ın tanınmış bir ailesindendi. Cemiyet Reisi, 1955 yılı Cumhuriyet Bayramı’nda Türkiye Reiscumhuru’na bir tebrik ve tazim telgrafı çekmiş ve bu telgrafa cevap almıştır. Türkiye- Libya Dostluk Cemiyeti Başkanı Ahmet El-Fakı Hassan, 1956 yılında Başvekil Menderes’e hitaben Gerze yangın felaketi dolayısıyla bir mektup göndermiş, fakat bu mektuba cevap alamamıştı. Bunu Libya’daki Türk makamlarına iletince ilgili mektubun Başvekalet tarafından gönderilmesi sağlanmıştır¹³⁹.

¹³² *Milliyet*, 28 Mayıs 1959, “Libya Gizli Polis Şefi Geldi”, s. 5.

¹³³ *Milliyet*, 29 Mayıs 1959, s. 5; 1 Haziran 1959, s. 5; 2 Haziran 1959, s. 5; 3 Haziran 1959, s. 5.

¹³⁴ CCA,30.1.0.0.126.809.6,1-2.

¹³⁵ *Milliyet*, 8 Nisan 1955, “Arap Elçilerinin Beyanatı”, s. 1, 7.

¹³⁶ Tufan Turan, Esin Tüylü Turan, a.g.m., s. 198.

¹³⁷ Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Kronik Kitap, 4. Baskı, 2021, İstanbul, s. 175.

¹³⁸ CCA,30.1.0.0.19.109.24,1-2.

¹³⁹ CCA,30.1.0.0.3.19.2,15; CCA,30.1.0.0.6.30.7,1-4.

1956- 1960 Yılları Arasında Türkiye- Libya İlişkileri

Libya hükümetinin dördüncü yıl dönümü münasebetiyle Ankara Palas'ta 10 Ocak 1956 akşamı 300 katılımlı bir kokteyl verilmiştir. Bu kokteyle Hariciye Vekili Fuat Köprülü, Milli Müdafaa Vekili Hasan Şemi Ergin, Dahiliye Vekili Ethem Menderes, yüksek askerî erkan, yabancı devlet elçileriyle kordiplomatik hazır bulunmuştur. Neşeli bir havadaki kokteylde Libya Sefiri ile Bakan Köprülü arasında samimi görüşmeler yapılmıştır. Basına sızan haberlere göre yakın zamanda iki devlet arasında iktisadi ve kültürel anlaşmalar yapılacaktır¹⁴⁰. Haziran 1956'da Libya Meclisi Reisi Abdüsselam, TBMM'nin davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiştir. Abdüsselam, Türk hükümetinin ileri gelenleri ile temasta bulunmuştur¹⁴¹. Abdüsselam'ın Türkiye'yi ziyaretinden kısa bir zaman sonra yıllardır beklenen Senusi'nin ziyareti gerçekleşecekti. Senusi'nin Türkiye'yi ziyaret edeceği yönünde 1952 yılından itibaren basına haberler yansımıştır. Libya Kralı'nın 1955 Temmuz'unda da Türkiye'ye gelmesi beklenmişti. Fakat kral, 1955 yılında da gelmemiştir¹⁴². Senusi'nin Türkiye ziyareti nihayet 6 Ağustos 1956 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu ziyaret gerçekleşeceğinde Libya'nın Ankara Büyükelçisi Ali Esat el-Jerbi, iki memleket arasındaki dostluğu vurgulamış ve şöyle demiştir¹⁴³:

“Büyük Atatürk ile Enver Paşa'nın Libya Savaşı sırasında göstermiş oldukları şehamet ve şecaat hala Libyalıların kalplerinde canlı olarak yaşamaktadır. Libya savaşından Türk İstiklal Savaşı'nın sonuna kadar bu necip milletin evlatları yer yer omuz omuza düşmanlarla döğüşmüş ve birçokları bu uğurda şehadet mertebesine ihraz etmişlerdir. Kalpleri hürriyet ve istiklal aşkıyla tutuşan bu cengaverler, her zaman bizlere bir iftihar vesilesi olmaktadır. Türk milleti, tarih boyunca giriştiği her savaşta, yalnız Türk topraklarını korumak ve kurtarmak için değil, İslam alemi önüne set çekip ona göz dikenler karşısında daima göğsünü siper etmiştir.”

Libya Meliki Senusi'ye Türkiye'ye ziyareti için Savarona Yatı tahsis edilmişti. Senusi'yi Türkiye'ye getiren Savarona Okul Gemisi'nin Grandi direğine Libya Kraliyet forsu ile Türk Bayrağı toka edilmişti. Savarona'ya Gaziantep ve Gemlik muhripleri refakat etmiştir¹⁴⁴. Senusi ve erkanı 6 Ağustos 1956'da İstanbul'a gelmiştir. Savarona limana girerken, Haydarpaşa açıklarında mevki almış bulunan donanma 21 pare top atışı ile Melik'i selamlamıştır. Savarona demirledikten sonra gemiye çıkan Hariciye Vekili Ethem Menderes, Vali Gökay, Cumhurbaşkanı Umumi Kâtibi ve Protokol Umum Müdürü tarafından Senusi selamlanmış ve hoş geldiniz denilmiştir. Ardından Acar Motoru'na binilmiş ve Dolmabahçe Rihtımı'na gelinmiştir. Melik, burada Cumhurbaşkanı Bayar, Başvekil Menderes ve Meclis Başkanı Koraltan tarafından karşılanmıştır. Karşılama töreninin ardından Bayar ve Senusi ihtiram kıtasını teftiş etmiştir. Sonra Bayar ve Senusi Yıldız Sarayı'na gitmiştir. Saat 13.30'da Dolmabahçe Sarayı'nda Melik şerefine yemek verilmiş ve akşam resmi kabul tertip edilmiştir. Senusi, 8 Ağustos'ta Metris Çiftliği'nde yapılan askeri tatbikatı izlemiştir. Bu tatbikata İstanbul'da bulunan tüm mebuslar da davet edilmişti. Tatbikatta jetler ve tanklar da görev almıştır. Aynı gün öğleden sonra Senusi tarafından Yıldız Sarayı'nda Bayar şerefine bir resmi kabul tertip edilmiştir. 9 Ağustos gecesi Başvekil Menderes ve eşi Berin Menderes de Senusi ve eşinin şerefine Beylerbeyi Sarayı'nda bir resmi kabul tertip etmiştir.

¹⁴⁰ *Milliyet*, 11 Ocak 1956, Libya ile Yeni Anlaşmalar Yapılacak, s. 7.

¹⁴¹ *Milliyet*, 26 Haziran 1956, “Libya Meclisi Reisi Geldi”, s. 7.

¹⁴² *Milliyet*, 10 Haziran 1955, s. 7.

¹⁴³ *Milliyet*, 5 Ağustos 1956: Libya Kralı Yarın Öğleden Sonra Geliyor”, s. 1, 5.

¹⁴⁴ *Milliyet*, 6 Ağustos 1956, “Libya Meliki Bugün Geliyor”, s. 1.

Siyasi çevreler, bu ziyaretin Libya ile Türkiye'yi yakınlaştıracak yönünde değerlendirmeler yapmıştır¹⁴⁵. Senusi, Cuma namazını Eyüp Sultan'da kılmış, Süleymaniye Camii'ni ziyaret etmiş ve Topkapı Sarayı'nda tarihi eserleri incelemiştir¹⁴⁶. Senusi, Darüşşafaka'ya 10 bin lira bağışta bulunmuştur¹⁴⁷. Melik, İstanbul'dan Savarona ile Yalova'ya geçeceğinde Cumhurbaşkanı ve Başvekil tarafından bizzat uğurlamıştır¹⁴⁸. 20 Ağustos 1956 Tarihinde Senusi beraberinde Başvekil Ben Halim olduğu halde Beyrut'a hareket etmek için Savarona ile Yalova'dan ayrılmıştır¹⁴⁹. Senusi'ye Türkiye ziyareti için tahsis edilmiş olan Savarona, Meliki bıraktıktan sonra Tulon, Cenova ve Malta limanlarına uğrayarak Türkiye'ye dönmüştür¹⁵⁰. Senusi'nin bu ziyaretten sonra Türkiye ile olan bağı sıkı bir şekilde devam etmiştir. Bu bağlamda ziyaretten iki yıl sonra Senusi, Eyüp Sultan Türbesi'ne konması için mermer bir levhayı hediye olarak Kemal Aygün'e göndermiştir. Levha ile gönderilen mektupta *"levhanın iki devlet arasındaki dostluk bağlarının ebedi oluşunu"* ifade ettiğini belirtmiştir¹⁵¹. 13 Eylül 1956'da Libya Ankara Büyükelçisi Jerbi, Libya Meliki Senusi ve Başvekilinin Türkiye ziyaretlerinde gördükleri alakadan dolayı teşekkürlerini ileten bir mektubu Başvekil Menderes'e göndermiştir. Mektup şu şekildedir¹⁵²:

"Dost ve kardeş Türkiye'yi ziyaret buyuran Libya Meliki hazretlerinin Türkiye'de görmüş oldukları misafirperverlikten ve hüsnü kabulden dolayı son derece mütehasşis ve memnun olduklarını ve bu hususta mütehasşil minnet ve şükranlarını zatı devletlerine arzını bendenize tevdi etmek şerefini bahşetmiş olduklarından, bu ulvi vazifeyi bizzat ifa etmek üzere İstanbul'da iken randevu talebinde bulunmuş isem de zaman ve meninin müsaadesizliği yüzünden muvaffak olmadım. Bu naçiz arizamla keyfiyeti takdime ictisar ederken, Başvekil Ben Halim'in de aynı hissiyatta olduklarını ve zatı devletlerine şükranlarını arz etmek vecibesini bendenize tevdi ettiklerini bildirmekle şeref duyarım. Bu hararetli hüsnü kabulden büyük Türk milletine ve onun mümessillerine ananeler ve bir tarih ve emel birliği ile bağlı bulunan Libya milleti namına en derin tazim hislerimizi arz eder ve en hararetli ve samimi hürmetlerimi sunmağa müsaadelerinizi arz ve rica ederim efendim."

Senusi'nin Türkiye ziyareti heyetinde yer alan Libya- Türkiye Dostluk ve Kültür Cemiyeti adına cemiyet başkanı Ali Haydar Derebika, Türkiye'de gördükleri hüsnü kabul, ikram ve atıfetler için Başvekil Menderes'e 3 Eylül 1956'da bir teşekkür mektubu göndermiştir¹⁵³. Diğer taraftan söz konusu ziyaretin anısı canlı tutulmak istenmiştir. Bu bağlamda Senusi'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında çekilen fotoğrafların bir bölümü Türkiye'nin Libya Büyükelçisi Celal Karasapan tarafından Dışişleri'ne gönderilmiş ve fotoğraflar 3 Kasım 1956'da Başvekâlet'e sunulmuştur¹⁵⁴.

¹⁴⁵ Milliyet, 7 Ağustos 1956, "Libya Meliki Dün Şehrimize Geldi", s. 1, 5; 8 Ağustos 1956, s. 1; 9 Ağustos 1956, s. 1; 10 Ağustos 1956, s. 1.

¹⁴⁶ Milliyet, 11 Ağustos 1956, s. 5.

¹⁴⁷ Milliyet, 12 Ağustos 1956, s. 5.

¹⁴⁸ Milliyet, 15 Ağustos 1956, s. 5.

¹⁴⁹ Milliyet, 21 Ağustos 1956, s. 5.

¹⁵⁰ CCA,30.18.1.2.144.68.20,1.

¹⁵¹ Milliyet, 24 Ekim 1958, "Libya Kralı Eyüpsultan Türbesine Levha Gönderdi", s. 5.

¹⁵² CCA,30.1.0.0.126.811.9,1.

¹⁵³ CCA,30.1.0.0.123.788.1,1.

¹⁵⁴ CCA,30.1.0.0.62.381.11,1.

1955 yılı Kasım'ında Başvekil Menderes, Libya'ya davet edilmiş ve bu davet olumlu karşılanmıştır¹⁵⁵. Fakat ziyaret ancak Ocak 1957'de gerçekleşebilmiştir. Bu ziyaret ile ilgili olarak 8 Ocak 1957'de Libya Büyükelçisi Celal Karasapan Dışişleri'ne bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Libya yönetimi ile Menderes'in Libya'yı ziyaret hazırlıklarının görüşüldüğü belirtilmiştir. Libya hükümetinin, Libya kamuoyunu hazırlamak için neşriyata girişmek üzere bir an evvel Türk Büyükelçiliği'nden kati malumat beklediği ve Libya hükümetinin ziyaretin tehiri fikrine taraftar görünmediği belirtilmiştir. Tasarlanan programa göre öncelikle Trablusgarp'a gelinmeli, buradaki resmi safhadan sonra hususi uçakla Tobruk'a gidilip Kraliçe ziyaret edilmeli, dönüşte Derne'de kalınip ve ertesi gün Bingazi'ye gelinmeli ve oradan Türkiye'ye hareket edilmeli fikri ileri sürülmüştür. Libya Başvekili, Türk Büyükelçisi'ne Bingazi'de Mısır propagandasının pek kesif olması itibari ile bazı endişeleri olmakla beraber gerekli tertibatı alacaklarını ve Trablusgarp hususunda bir endişesi olmadığını da hasbihal şeklinde söylemiştir¹⁵⁶. Söz konusu güvenlik endişeleri de dikkate alınarak Menderes'in ziyaret programı belirlenmiştir. Başvekil Menderes, Libya seyahati dolayısıyla avdetine kadar Başvekilliğe İşletmeler Vekili Samet Ağaoğlu'nun vekâlet etmesini Cumhurbaşkanı Bayar'a 27 Ocak 1957'de arz etmiştir. Bayar da bu vekâleti aynı gün onaylamıştır¹⁵⁷. Başvekil Menderes'in bir grup milletvekili, asker ve bürokrat ile Libya'ya gitmesi kesinleşince, heyette bulunanlara en yüksek limitten yevmiye verilmesi ve heyetin ulaşım, ziyafet, iletişim ile diğer bütün masraflarının karşılanması İcra Vekilleri Heyeti'nce 6 Şubat 1957'de kararlaştırılmıştır¹⁵⁸.

Başvekil Menderes'in Libya ziyareti, önceden hazırlanmış detaylı bir program çerçevesinde gerçekleşmiştir. 28 Ocak 1957'de 09.30'da Menderes ve heyeti Yeşilköy'den askeri bir uçak ile Trablusgarp'a harekete etmiştir. Menderes'i hava meydanında Reiscumhur Bayar uğurlamış ve askeri merasim yapılmıştır. Uğurlamada İstanbul'da bulunan bakanlar, bürokratlar, İstanbul Valisi, Belediye Reisi, komutanlar, sivil erkan ve basın mensupları hazır bulunmuştur. Menderes'in bu ziyaretinde kendisine DP Meclis Grup Reisi Hayrettin Erkmen, altı mebus, bürokratlar ve komutanlar refakat etmiştir. Başvekillle birlikte Libya'nın Ankara Büyükelçisi Jerbi ile bir basın heyeti de Trablusgarp'a hareket etmiştir¹⁵⁹. Heyet, beş saatlik bir uçak yolculuğundan sonra Bingazi Havalimanı'na varmıştır. Menderes'i havalimanında vali, sivil ve askeri erkân karşılamıştır. Kısa bir beklemeyi müteakip uçaklar Trablus'a doğru yeniden havalanmıştır. Yeni uçuştan sonra heyet Türkiye saatiyle 18.15'te Trablus'a ulaşmıştır. Başvekil, Trablus'ta İdris Havalimanı'nda Libya Başveziiri Mustafa Ben Halim, Saray Nazırı Abdüsselam Busayri, Ayan ve Mebusan meclisleri reisleri, bütün vezirler, sivil ve askeri erkân tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Başvekillerin karşılaşması çok samimi olmuştur. Karşılamada alay sancağı ile bir kıta asker selam resmini ifa etmiş ve bando, İstiklal Marşı ile Libya marşını çalmıştır. Havalimanı'nın misafir salonunda karşılıklı takdimler yapılmış, çok samimi hasbihâllerde bulunulmuş ve 32 km mesafedeki şehre hareket edilmiştir. Menderes, aynı Ayyıldız'ı taşıyan Libya ve Türk bayrakları ile süslenmiş olan bütün yol boyunca kasaba ve köylerde ve daha sonra Trablusgarp şehrinde halkın coşkulu tezahüratları ile karşılanmıştır. Vaktin geç ve havanın biraz yağışlı olmasına rağmen, saatlerce yollarda bekleyen Libyalılar vardı. Halk, milli müziklerinin eşliğinde milli oyunlarını oynayarak ve alkış tutarak memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. Libya Başvekili ve diğer zevat Menderes'i Trablusgarp'ta kendisine tahsis edilen Busetta Sarayı'na kadar götürmüşlerdir. Menderes ve heyeti akşam yemeğini Türk

¹⁵⁵ *Milliyet*, 27 Kasım 1955, s. 7.

¹⁵⁶ CCA,30.1.0.0.3.19.2,27.

¹⁵⁷ *Resmî Gazete*, 29 Ocak 1957, S. 9521, s. 16294.

¹⁵⁸ CCA,30.18.1.2.145.110.8,1.

¹⁵⁹ CCA,30.1.0.0.3.19.2,8.

Büyükelçiliği'nde hususi surette yemişlerdir. Başvekilin ziyareti dolayısıyla bütün Trablus gazeteleri Türkiye ile Libya arasındaki kardeşliği ve bunun büyük kıymetini belirten yazılar neşretmiştir¹⁶⁰. Menderes, 29 Ocak sabahı Senusi'nin sarayına giderek hususi defteri imzalamış, ardından Başvekil Ben Halim ile görüşmüştür. Ardından hususi öğle yemeği yenmiştir. Başvekil, Libya Parlamentosu'nun fevkalade toplantısına katılmıştır¹⁶¹.

Bu toplantı, Libya Milli Meclisi Türkiye- Libya kardeşliğinin fevkalade kıymetli ve parlak bir tezahürüne sahne olmuştur. Libya Milli Meclisi'nin tarihinde ilk defa bir memleket hükümet reisinin şerefine bir celse toplanmış ve misafir başvekil meclis kürsüsünden bir konuşma yapmıştır. Libya Ayan ve Mebusan meclislerinin fevkalade müşterek celsede toplantıya başkanlık eden Ayan Meclisi Reisi, Libya Başvekili ve Menderes Türk ve Libya memleketleri arasındaki kardeşliği, her sahaya şamil tarihi- ananevi sağlam bağları ve birbirlerine sıkı bağlı iki memleket arasındaki müşterek görüşlerin dünya sulhu için arz ettiği kıymeti belirten konuşmalar yapmışlardır. Fevkalade toplantı münasebetiyle Libya Milli Meclisi içi ve dışı ay yıldızları taşıyan iki ülkenin bayraklarıyla süslenmişti. Salonda Milli Meclis azasının oturduğu yarım daire sıraların önlerine de yine Türk ve Libya bayrakları asılmıştı. Bütün hükümet azası, bürokratlar ve askeri rical kendilerine ayrılan sıralarda yer almışlardı. Salonun dinleyiciler kısmında Libya'da görevli yabancı devlet elçileri, Türk heyetinin azası, basın heyeti, Libyalı ve yabancı gazeteciler yer almıştır. Başvekillerin salona girişlerinde Libya Ayan ve Mebusan meclisleri azaları ayağa kalkmışlar, sürekli alkışlamışlar ve coşku ile tezahürat yapmışlardır. Başvekiller, meclis kürsüsünde yan yana yer almışlar ve meclisi selamlamışlardır. Toplantının açılmasıyla ilk sözü Ayan Meclisi Reisi Mahmut Ebuhedema almış ve ziyaret için Başvekil Menderes'e teşekkür eden, iki millet arasındaki kardeşliği öven ve TBMM'ye Libya Meclisi'nin selam ve muhabbetlerini bildiren bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın bir kısmı şu şekildedir¹⁶²:

"... Sizi kardeşçe ve halisane, Türkiye'nin kurucusunun ve atasının eski rüfekasından biri sıfatıyla uzak ve yakın mazide tarihi, dini, şerefli bağlarla merbut olduğumuz kahraman Türk milletinin mümessili sıfatıyla selamlarım. Muhterem Başvekil, şüphesiz ki, sizin ziyaretiniz iki Müslüman millet arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarını daha ziyade takviye edecek, bilhassa bu milletler arasındaki rabitaları her sahada kuvvetlendirecek ve bu suretle dünya sulhuna hizmet edecektir..."

Ayan Meclisi Reisi'nin konuşmasını Libya Başvekili'nin nutku takip etmiş ve bu konuşma da şiddetle alkışlanmıştır. Başvekil Ben Halim'in bilhassa maziye ait bağlarla dönemim kardeşlik münasebetleri ve Türkiye ile Arap âlemi arasındaki dostluk bahisleri coşkulu tezahüratla karşılanmıştır. Libya Başvekilinin konuşması şu şekildedir¹⁶³:

"Ekselans Adnan Menderes'in Libya'nın istiklalini kazanmasından sonra memleketimizi resmen ziyaret eden ilk hükümet reisi ve aynı zamanda bu mecliste ilk defa hazır bulunan kardeş bir milletin büyük bir devlet adamı olması, benim için büyük bir memnunluk kaynağıdır. Münhasıran hürriyet ve şeref için mücadele maksadıyla birleştığımız maziye bize hatırlatan bu ziyaret, fevkalade bir mana taşımaktadır. Şecaat ve kahramanlıkla dolu müşterek bir tarihi olan milletlerimiz gerek Trablusgarp limanlarında, gerekse Türk kalelerinde hamaset destanları yaratan kahramanlarının yapmış oldukları

¹⁶⁰ CCA,30.1.0.0.3.19.2,7.

¹⁶¹ CCA,30.1.0.0.3.19.2,3-4,9; Milliyet, 30 Ocak 1957, "Türk- Libya Görüşmeleri", s. 5.

¹⁶² CCA,30.1.0.0.3.19.2,11-13.

¹⁶³ CCA,30.1.0.0.3.19.2,12-13.

fedakârlıklarda karşılıklı işbirliği ve ananevi dostluğun teminatını bulmakla saadet duymaktadır. Bu muhteşem mazi ile birlikte uğrunda omuz omuza dövüştüğümüz asıl gayeler, yaptığımız büyük fedakarlıklar bugünkü münasebetlerimizin sırrını ve istikbalde münasebetlerimiz üzerine bina etmeyi düşündüğümüz temel taşıni teşkil etmektedir. Tarihte Türkiye'nin liderliğinde asırlarca emperyalizme karşı koyan ve mevcudiyetini koruyan İslam dünyası, bugün tekrar teali ederek kendisini bir emrivaki halinde dünyaya kabul ettirmiş ve insanlığın sulh ve refah ve de istikrarı için hayati değerde mana ifade eden bir amil olmuştur. Bu Müslüman dünyası, vuku gelen hadiselerle rağmen müşterek mazisi tarafından ebediyen desteklenen kuvvetli ve mütecanis bir bina olarak kalmaya devam etmiştir. İslam'ın ebedi inancının, ruh ve asiline gayelerinin bütün kardeşleri birleştireceğine ve onları her zamankinden daha fazla müttehit bir şekilde tek bir hedefe doğru dünyanın bu kesiminde barış ve istiklal davası yolunda ilerleteceğine katiyetle eminiz. Arap meselelerinin müzaheret ve yardıma layık olduğu hususundaki görüşümüze ekselansınızın da katıldığına eminim. Çünkü bu meselelerin samimi ve haklı davalar olduğuna ve bütün İslam dünyasının istikbalinin bunlara bağlı olduğuna katiyetle inanıyoruz. Bu meselelerin tarafınızdan destekleneceğini ve yardımınıza mazhar olacağını ümit ediyoruz. Çünkü samimiyetinize istikbale dair uzak görüşlülüğümüze ve gayet kıymetli ve geniş tecrübenize itimadımız vardır.”

Nihayet, coşkulu tezahürat arasında Başvekil Menderes, konuşmasını şu şekilde yapmıştır¹⁶⁴:

“Muhterem Ayan Meclisi Reisi, muhterem Mebusan Meclisi Reisi, muhterem Başvezir ve muhterem Millet Meclisi azası hazretleri. Ayan Meclisi Reisi hazretlerinin Libya Millet Meclisi namına irad buyurdıkları hitabeyi ve aziz dostum Başvezir hazretlerinin nutuklarını büyük bir heyecanla dinledim. Gösterilen son derece samimi hüsnü kabulün yanında bana Libya istiklalinin abidesini teşkil eden bu mukaddes çatının altında söz söylemek gibi cidden müstesna bir şerefin bahşedilmesinin tazammun ettiği manayı ve ifade eylediği kıymeti kemaliyle takdir etmekten duyduğum iftihar payansızdır. Güzel nutuklarınızda belagatle belirtildiği gibi memleketlerimiz arasındaki bağlar, tarihi, içtimai ve vicdani kaynaklardan kuvvetini aldığı ve siyasi hadise ve hakikatlere tetabuk ve tevaful ettiği içindir ki, çok sağlamdır. Ben burada necip Libya milletini Türk milleti ve şahıslarımız namına sevgilerimizle selamlarken mensubu bulunduğunuz çok saydığımız ve sevdiğimiz ve keza samimi rabitalarla bağlı bulunduğumuz Arap âlemine de kardeşlik hislerimizi ifade etmek imkanını bulmuş oluyorum...”

...Esasen mevcut müşterek anlayışımızın daha da teyit ve takviyesi hususunda ehemmiyetli bir merhale teşkil eden Mevlâna büyük mücahit Melik hazretlerinin memleketimizi ziyaretlerinin bütün Türk milletinin kalbinde silinmez intiba ve hatıralar halinde yaşamakta bulunduğunu bir kere daha ve büyük bir memnuniyetle kaydetmek isterim. Kezalik, muhterem Başvezir hazretleri zatı devletlerinin de memleketimizde olması aynı heyecanı yaratmıştır.”

¹⁶⁴ CCA,30.1.0.0.3.19.2,10-13.

Menderes konuşmasında Türkiye Libya kardeşliği ve sarsılmaz bağının yanı sıra Türkiye'nin Arap devletleri ile ilişkilere önem verdiğini de vurgulamıştır. Menderes'in Libya'nın Ankara Büyükelçisi tarafından tercüme edilen sözleri, hemen hemen her cümlesinde şiddetli ve sürekli alkışlarla karşılanmıştır. Celseyi müteakip Menderes'in toplantı salonundan ayrılışı yine Libya Milletvekillerinin hararetli tezahürleriyle selamlanmıştır¹⁶⁵. Menderes 29 Ocak 1957'de Libya gazetecilere de şu beyanatta bulunmuştur¹⁶⁶:

“Her şeyden evvel, başta aziz ve muhterem dostlarım Başvekil ve Divan Reisi olmak üzere Libya'nın yüksek şahsiyetlerinin bana ve beraberimdeki arkadaşlarıma gösterdikleri sıcak ve samimi hüsnü kabulden dolayı derin şükranlarımızı ifade etmek isterim. Havanın yağmurlu ve vaktin geç olmasına rağmen aziz ve necip Libya halkının kütle halinde gösterdiği dostluk ve kardeşlik tezahürleri hepimizi minnettar ve müteheyyiç etmiştir. Ananevi dostumuz ve aziz kardeşimiz ve Arap aleminin mümtaz bir üyesi olan Libya'yı ziyaret etmekten son derece bahtiyarlık duymaktayız. İstisnasız bütün Arap alemine karşı duymakta olduğumuz derin ve samimi hisleri bu vesileyle ifade etmek benim için büyük bir zevk teşkil ediyor. Memleketlerimizi birbirine bağlayan hissi, vicdani, sosyal ve tarihi bağlar çok derin ve samimidir. Dünyanın bu karışık devrinde böylesine sağlam bağlarla bağlı olmamızın hürriyet ve istiklallerimizin müdafaasında birbirimize kuvvet ve destek teşkil etmesinin ehemmiyeti aşikârdır. Büyük mücahir Mevlâna Melik hazretlerinin geçen yaz memleketimizi şereflelendirmelerinin heyecan verici ve samimi intibalarını bütün tazeliğiyle kalplerimizde muhafaza etmekteyiz.”

30 Ocak 1957'de Trablusgarp Valisi, Busetta'daki misafir köşkünde Menderes'i ziyaret etmiştir. Ardından Menderes ve heyeti, Turgut Reis Türbesi'ni ziyaret etmiştir. Menderes, Turgut Reis'in manevi huzurunda tazimle eğilmiş ve daha sonra yakınlarının ve kahraman başleventlerinin mezarları ziyaret etmiştir. Akabinde Menderes, Trablusgarp Valisi ve Libya'nın ileri gelenleri ile Roma (Sabrata) harabelerini gezmiştir. Bütün yol boyunca Libyalıların Menderes'e gösterdiği yoğun ilgi, Türkiye- Libya dostluğunun tarihi, ananevi ve vicdani inançlara dayandığını ve geniş halk kitlelerine mal olduğunu gösteriyordu. Filhakika Trablus'tan itibaren Sabrata'ya kadar bütün kasaba ve köylerde ve hatta köy yolları kavşaklarında büyük halk kitleleri Menderes'i durmadan alkışlamıştır. Türkiye Başvekilini yakından görüp sevgisini bildirmek için sabahdan itibaren bekleyen heyecanlı halk kitleleri davul, tef ve diğer yerli musiki aletleriyle sevincini göstermekte, şarkılar söylemekte, mahalli danslar yapmakta, yaşa diye bağırmakta, her kasaba ve köyde bir kısım halk da atlarla bir müddet otomobil kafilesini takip etmekte idi. Bu Libya- Türkiye dostluk tezahürleri bilhassa Zanzur, Azzara, Almaye, Ezzohra, Ezzaviye ve Sarman'da çok heyecanlı olmuştu. Menderes, Sabrata'da da geniş halk topluluğu, atlılar, davul ve tefler ile karşılanmıştır. Sabrata gezildikten sonra Başvekil Menderes, Başvekil Ben Halim, diğer hükümet erkânı ve Trablus ileri gelenleriyle çadırlarda öğle yemeği yemiştir. Trablus Valisi'nin samimi bir hava içinde hasbıhallerde geçen bu yemeğini müteakip, Trablus'a dönmüştür. Sabrata'dan hareket ederken atlılar, Başvekil Menderes şerefine heyecanlı bir gösteri yapmışlar ve gösteri sonunda Türkiye- Libya dostluğunu alkışlamışlardır. Menderes, sonra Eytam Sanat Mektebi'ni gezmiştir¹⁶⁷.

¹⁶⁵ CCA,30.1.0.0.3.19.2,10,13.

¹⁶⁶ CCA,30.1.0.0.3.19.2,9.

¹⁶⁷ CCA,30.1.0.0.3.19.2, 15.

Bu ziyarette Libya- Türkiye Dostluk Cemiyeti, Menderes şerefine çay partisi vermiştir. Menderes, cemiyet binasında cemiyete bağlı Turgutreis Spor Kulübü'nün üyelerinin de bulunduğu kalabalık tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Başvekil ve heyetinin yanı sıra Türk gazetecilere cemiyetin ve kulübün fahri üyeliği verilmiştir. Cemiyet Reisi Ali Haydar Debst, Türkiye Başvekili'nin Libya'yı ziyaretinden dolayı duyulan sevince dair bir hitabede bulunmuştur. Reis, istiklaline kavuşan Libya'da Türk sefaretinin açılması ile uzun zamandan beri ilk defa Türk bayrağının çekilmesine ait hatıralarını heyecanla anlatmış ve Libya halkının bu bayrağa sevgisini derhal göstermiş olduğunu belirtmiştir. Reis, 1955'te kurulmuş olan cemiyetin faaliyetlerini de izah etmiştir. Cemiyetin, iki millet arasındaki münasebetleri geliştirmeyi ve gençlere Türk muhabbetini telkin etmeyi gaye edindiğini kaydetmiştir¹⁶⁸. Menderes de cemiyet reisine *"çok hayırlı iş üzerindesiniz, iki millet arasındaki kardeşliği, iki hükümet arasındaki iş ve görüş beraberliğini takviye edecek bir mukaddes vazifeyi üzerinize almış bulunuyorsunuz. Allah muvaffak etsin"* demiştir. Daha sonra cemiyet kurucularından Sadık Zurra söz almış ve şunları söylemiştir: *"Aziz Türkiye'nin mümtaz Başvekili aramızda bulunuyor. Bundan dolayı bütün Libyalıların sevinci büyüktür. Libya ile Türkiye arasındaki münasebetler başka memleketler arasındaki münasebetlere benzemez, bu iki millet öz kardeşler. İki memleket arasındaki yardımlaşma her iki tarafın da menfaatinedir. Yalnız Libya değil, bütün Arap alemi Türkiye'nin dostluğunu ve yardımını arzu etmektedir."* Menderes bu hitabeyi alkışlar arasında şöyle cevaplamıştır¹⁶⁹:

"Libya'ya senelerdir gelmeyi çok arzu ederdim. Bugün burada kardeşlerimizin arasında bulunmaktan fevkalade memnunum. Libya'da geçirdiğim anlarda heyecandan heyecana düşmekteyim. Libyalı kardeşlerimizin ve Libya'nın en kısa zamanda en parlak istikbale ulaşacağına şüphe yoktur. Libya, Arap âleminin aziz ve muhterem bir etkili bir üyesidir. Bu vesile ile bütün Arap alemine olan samimi bağlarımızı ve hürmet ve de muhabbet hislerimizi arz etmek isterim. Dünyanın bu karışık zamanında beraber bulunmamızın çok faydası olacaktır."

Başvekil, cemiyetin şeref defterine şu ifadeleri yazmıştır: *"Aziz Libya ile Türkiye'miz arasında esasen mevcut sosyal ve kültürel bağları bir kat daha kuvvetlendirmek ve siyasi mesai çalışmalarımızda manevi yardımlar ifa etmek maksadı ile kurulmuş olan bu dostluk ve kardeşlik cemiyetinin muvaffak olmasını candan temenni ederim. Lütfedip bizleri bu cemiyete aza yapan Libyalı kardeşlerimize şükranlarımızı arz eylerim."* Duvarları İdris el-Senusi'nin bir portresi, Atatürk'ün Trablus Harbi'ne ait Libya kıyafetli ve diğer resimleri, Bayar'ın Atatürk'le çekilmiş fotoğrafları ve büyük bir Türkiye haritası ile süslü olan cemiyetin şeref salonunda birlikte çay içilmişlerdir¹⁷⁰.

Başvekil Ben Halim, Menderes şerefine 30 Ocak akşamı bir ziyafet vermiştir¹⁷¹. Menderes ve heyeti beraberinde Libya Başvekili ve Hariciye vekili ile 31 Ocak 1957 sabahı Trablus'tan uçakla Tobruk'a gitmiş ve Senusi tarafından kabul edilmiştir. Senusi, Başvekil ve heyetini öğle yemeğine alkoymuş, saat 17'ye kadar sarayda ağırlamıştır. Ardından Başvekil, Derne'de Zuhur Kasrı'nda ağırlanmış, ikili temaslar yapmıştır. Derne Fahri Konsolosu Numan Sufrac'ın heyet şerefine verdiği davette Atatürk ve arkadaşlarının mücadele hatıraları anılmıştır¹⁷². 31 Ocak 1957'de Menderes'e hitaben

¹⁶⁸ CCA,30.1.0.0.3.19.2, 15.

¹⁶⁹ CCA,30.1.0.0.3.19.2, 15.

¹⁷⁰ CCA,30.1.0.0.3.19.2, 15.

¹⁷¹ CCA,30.1.0.0.3.19.2,3-4,12; Milliyet, 31 Ocak 1957, s. 5.

¹⁷² CCA,30.1.0.0.3.19.2,4-5; Milliyet, 1 Şubat 1957, "Başvekil Libya Kralı ile Görüştü", s. 1.

Türkiye’den bir mektup gönderilmiştir. Fakat bu mektubun kim tarafından gönderildiği tespit edilememiştir. Mektupta şöyle denilmekteydi¹⁷³: *“Dost ve kardeş Libya’yı ziyarette bulunduğunuz şu sıralarda tarihimize unutulmaz destanlar yazdıran ünlü Türk denizcisi Turgut Reis’in türbesini ziyaret buyurduklarını gazete ve yapılan yayınlardan öğrenmiş bulunuyoruz. Memleket dahilinde birçok eser ve abideler tesisini mümkün kılan yüksek kabiliyetiniz, memleket sınırları dışında dahi Türk varlığını hissettirmiştir.”*

Libya’ya yapılan ziyaret her iki memlekette sevinç uyandırmış ve büyük dostluk gösterilerine vesile olmuştur. Başvekil Menderes’in Libya ziyareti dolayısıyla Trablus gazetelerinde dostane yayınlar yer almıştır. Trablus gazeteleri, Menderes’in ziyaretine ve bu ziyaretin safhalarına geniş sütunlar tahsis etmiş, bilhassa iki hükümet reisinin Libya Milli Meclisi’ndeki konuşmaları derin dostluğun tezahürü olarak görülmüştür. Trablus gazetelerinin manşetlerinde bu konuşmalardaki cümleler verilmekte ve Türk- Libya milletleri arasındaki kardeşlik ve Türkler ile Araplar arasındaki bağların kıymetini bildiren ifadeler yer almaktaydı. Trablus gazeteleri Türkiye ile Arap alemi arasındaki iş birliğinin tabii ve hakiki olduğunu yazmakta, bu iş birliğinin her taraf, İslam alemi ve sulh için hayırlı olacağını kaydetmekteydi. Trablus gazetesinde Saray Nazırı Abdülselem Busayrı neşrettiği bir makalede, 1922 senesinde Libya’yı terk etmek mecburiyetinde kaldığı günden beri Türkiye’de gördüğü hüsnü kabul ve kardeşliğin büyük kıymeti üzerinde durmakta, Türkiye’de kendisi gibi daha birçok Libyalı muhacire aynen kendi evladıymış gibi muamele edilmekte olduğunu yazmaktaydı. Saray Nazırı Busayrı, makalesinde Menderes’in şahsiyeti hakkında da malumat vermekte, vatanına ve barışa yaptığı büyük hizmetleri övmekteydi. Trablusgarp gazetesinin başka bir başyazısında şöyle denilmektedir¹⁷⁴:

“Menderes, Libya’nın en aziz misafiridir. Kardeş Türkiye’nin muhterem hükümet reisini memleketimizde, aramızda görmekten dolayı duyduğumuz sevinç nihayetsizdir. Hükümdarımız ve başvekilimiz Türkiye’ye yaptığı ziyaretlerde Türk milletinden emsalsiz dostluk ve yakınlık görmüşlerdir. Menderes’i bütün Libya milleti de aynı dostluk ve kardeşlik hisleriyle selamlamaktadır. İki millet ve iki memleket arasındaki rabitalar sadece geçmiş ile sınırlı kalmayacak, gelecekte de devam edecektir. Tarih, iki kardeş millet arasında yapılmakta olan bu ziyaretlerin ve diğer ziyaretlerin yalnız Libya için değil, aynı zamanda diğer Arap memleketleri ve genel anlamda bütün İslam alemi için en büyük faydalar getireceğini yazacaktır. Libya milleti muhterem Türkiye Başvekilî’nin şahsında necip ve kardeş Türk milletini selamlamaktadır. İki millet arasındaki bu dostlukta yeni bir yol açmalıyız. Vatan, din ve millet mefhumları Türkiye ile Libya ve Türkiye ile Arap alemi arasındaki bağlara yeni bir kuvvet verilmesine amirdir. Türklerle Arapların bir tek taraf olmaları Arapların ve Müslümanların hayrınadır. İstikrarınadır ve selametinedir.”

Menderes şerefine 1 Şubat 1957 tarihinde öğleden sonra Bingazi’de büyük bir toplantı tertip edilmiştir. Bu toplantıda Berka Eyaleti Ayan ve Mebusan Meclislerinin reis ve azaları, Berka Valisi, Berka Hükümeti azaları, Bingazi Belediye Reisi ve azaları, Bingazi ileri gelenleri, konsololar, ruhani reisler ve gazeteciler hazır bulunmuştu. Menderes ve heyeti, Libya Başvekilî, Saray Nazırı, Hariciye Veziri ve refakat eden diğer Libyalılarla birlikte Derne’den gelerek büyük toplantı salonuna girmiştir. Bu sırada coşkulu ve sürekli alkışlarla

¹⁷³ CCA,30.1.0.0.3.19.2,32.

¹⁷⁴ CCA,30.1.0.0.3.19.2,16.

karşılanmıştır. Bingazi Belediye Reisi, şehir adına kısa bir konuşma yaparak Türk Başvekili ve heyetine hoş geldiniz demiş, Türkler ile Libyalılar arasında uzun asırlardan beri süren iş birliğini, sıkı dostluğu ve beraber yaşayışı vurgulamış, sağlam temellere dayanan bu dostluk ve kardeşliğin daha da kuvvetli devam edeceğine inancını dile getirmiştir. Belediye Reisi, Menderes'ten Libyalıların kardeşçe hislerinin ve temennilerinin Türk milletine iletilmesi ricasıyla sözlerini bitirmiştir. Menderes, bu hitabeye alkış ve tezahürat arasında verdiği cevapta, kendisini böyle kalabalık ve büyük samimiyetle karşıladıklarından dolayı salonda bulunanlara teşekkürlerini bildirmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür¹⁷⁵:

“Güzel memleketinize ayak bastığımız ilk dakikadan itibaren başta Melik hazretleri olmak üzere Libyalı resmi zevattan ve bütün asil Libya milletinden gördüğümüz samimi ve kardeşçe misafirperverliğin medyunu şükranıyız. Böylece bir kere daha büyük bir haz ve memnuniyetle müşahade ettik ki aradan geçen seneler zarfında iki millet arasındaki samimi ve kuvvetli kardeşlik bağları hiçbir suretle tezelzüle uğramış değildir. Mazide kardeşçe beraber yaşadık. Birbirimizden hiçbir suretle ve en ufak bir şekilde incinmeden istiklallerimize kavuştuk. Şimdi bu istiklal içinde kardeş milletlerimize yeni bir dostluk ve beraberlik hayatı doğmuş bulunmaktadır. Burada gördüğümüz dostluk tezahürlerinin delalet ettiği kardeşlik hislerinin Libya milletine karşı Türkiye’de de aynen beslenmekte olduğundan emin olabilirsiniz. Sizlere ve bütün Libya milletine Türk milletinin en derin sevgilerini getirmiş olmakla bahtiyarım. Memlekete dönüşümde de burada gördüğümüz kardeşlik hislerinin ne derecelerde samimi olduğunu vatandaşlarıma ifade etmekle en büyük zevki duyacağım.”

Menderes ve heyeti 1 Şubat 1957 akşamı askeri bir uçakla İstanbul’a dönmüştür¹⁷⁶. Menderes ve heyeti Türkiye’ye döndüğünde Libya ziyaretinden çok memnun ayrıldıklarını ve her yerde hüsnü kabulle karşılandıklarını belirtmiştir. Diğer taraftan Menderes’in ziyareti Mısır tarafından şüphe ile karşılanmıştır¹⁷⁷. 2 Şubat tarihinde bu ziyaret dolayısıyla Türkiye Libya müşterek tebliği yayınlanmış ve tebliğ şu şekildedir¹⁷⁸:

“Libya Hükümeti’nin davetine icabetle ve Libya Başvekili Ben Halim’in 1954’te Türkiye’ye vaki resmi ziyaretine iade maksadıyla, Türkiye Başvekili Adnan Menderes, Libya’ya 28 Ocak’tan 1 Şubat’a kadar devam eden resmi ziyaret yapmıştır. Bu ziyaret, iki memleketin hükümet reislerine görüşmeler yapmak fırsatını vermiş ve bu görüşmeler samimi bir dostluk ve karşılıklı anlayış havası içinde cereyan etmiştir. Görüşmeler, Türkiye-Libya münasebeti, Ortadoğu’daki vaziyet, Türkiye’nin Arap memleketleri muvacehesindeki durumu ile bilcümle Müslüman memleketler arasındaki münasebetleri tarsin etmek mevzuları üzerinde cereyan etmiştir. Bu ziyaret Türkiye- Libya arasındaki kardeşçe ve dostane münasebetleri daha da takviye etmiştir”.

Nisan 1957’de Libya Elçiliği’nden Dışişlerine gelen bir yazıda Başvekil Menderes’in Libya’yı ziyaretlerinde Trablusgarp Sanat Okulu’na yapmış olduğu aynı yardımdan dolayı okul idaresinin bağıştan ve nazikâne duygularından dolayı minnet ve şükranlarının

¹⁷⁵ CCA,30.1.0.0.3.19.2,18.

¹⁷⁶ CCA,30.1.0.0.3.19.2,17.

¹⁷⁷ Milliyet, 2 Şubat 1957, “Başbakan Dün Libya’dan Döndü”, s. 1.

¹⁷⁸ CCA,30.1.0.0.3.19.2,34, Milliyet, 3 Şubat 1957, “Türk Libya Müşterek Tebliği Dün Yayınlandı”, s. 3.

Başvekile iletilmesi rica edilmekteydi¹⁷⁹. Türk ve Libya mevkillerinin karşılıklı jestleri süreklilik arz etmekteydi. Bu bağlamda Mart 1957’de Kral Senusi tarafından Reisicumhur Özel Kalem Müdürü Faruk Berkol, Başyaver Faruk Talu, Başvekalet Hususi Kalem Müdürü Muzaffer Ersü ve Süvari Yüzbaşı Hayrettin Sümer’e tevcih olunan nişanlar, Libya Büyükelçisi Jerbi tarafından kendilerine verilmiştir. Tевcih töreninde Jerbi, iki ülke arasındaki dostluğa dair bir konuşma yapmıştır¹⁸⁰. 8 Mayıs 1957’de Senusi, Başvekil Menderes’e kendisine göndermiş olduğu tebrik dolayısıyla *“nazikane tebriklerinizden çok mütehassis oldum. Şükranlarımla birlikte sıhhat ve saadetiniz ve Türk milletinin saadet ve terakkisi hakkındaki temennilerimi arz ederim”* içeriğinin yer aldığı bir mektup göndermiştir¹⁸¹. 30 Nisan 1957’de Libya Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Farag Bengileil Fethiye’de meydana gelen deprem dolayısıyla taziye dileklerini belirten bir yazıyı Başvekile hitaben göndermiştir¹⁸².

22 Mart 1957’de Denizcilik Bankası Umum Müdürü Yusuf Ziya Öniş, basına bir beyanat vermiştir. Açıklamada Akdeniz’de İtalyanlar ile rekabet ve Libya ile dostluğu takviye için ring seferi yapan Türk gemilerinin ağını İskenderiye’den sonra Trablus Limanı’na kadar uzatma kararını verdiklerini belirtmiştir. Müdür, İtalyanlardan daha ucuz navlun tarifi tatbik edeceklerini ve Hac ayı içerisinde Libyalı hacıları İskenderiye’ye nakletmek için de sefer düzenleyeceklerini belirtmiştir. Gerçekten Akdeniz seferini yapmakta olan Samsun Vapuru, 15 Mayıs 1957’de Libya’nın Tobruk Limanı’na ilk defa uğramıştır. Vapurun Süvarisi tarafından vaki davete icabet suretiyle Libya Kraliçesi Fatma İdris, Hassa Nazırı el-Seyyid Şelhi, Divan Reisi Buseyri ve diğer bazı Libya ileri gelenleri gemiye teşrif etmişlerdir. Misafirler vapurda merasimle karşılanmış ve ikram edilmişlerdir¹⁸³. Libya’nın önemli liman faaliyeti Trablus ve Bingazi şehirlerinde olduğu¹⁸⁴ dikkate alındığında Denizcilik Bankası’nın girişimi yerinde olmuştur.

5 Haziran 1957 tarihinde Libya Divan Reisi Abdüsselam Buseyri İstanbul Valisi Gökay’ı ziyaret etmiş ve bir müddet ikili görüşme gerçekleşmiştir¹⁸⁵. 25 Ağustos 1957’de Libya hanedanından Abdullah Abed el-Senusi, Başvekil Menderes’in daveti üzerine özel ziyaret için Türkiye’ye gelmiştir¹⁸⁶. 2 Eylül 1957’de Ali Karamanlı tarafından Başvekil Adnan Menderes’e şu ifadeler taşıyan bir iyi niyet mektubu gönderilmiştir¹⁸⁷: *“Libya’ya avdet ettiğimiz bugün ikinci vatanımız aziz Türkiye’nin büyük başvekiline en derin hürmet ve teşekkürlerimizi devamlı sıhhat ve afiyet temennilerimizle birlikte arz eder, büyük eserinizde muvaffak olmanıza dualar ederiz.”* Bu mektuptan anlaşıldığına göre Karamanlı’nın resmi bir ziyareti söz konusu olmuştur. 8 Ekim 1957’de Libya Krallık Yüksek Müşaviri Eski Başvekil Mustafa Ben Halim tarafından Libya’ya karşı yardımseverliğinden dolayı Başvekil Menderes’e bir teşekkür mektubu göndermiştir¹⁸⁸. 10 Kasım 1957’de Türk- Libya Dostluk Cemiyeti tarafından Derne, Bingazi, ve Trablusgarp’ta tertiplenen 10 Kasım törenlerinde yaşlı muharıpler de bulunmuş ve Atatürk’e dair hatıralarını anlatmışlardır¹⁸⁹.

¹⁷⁹ CCA,30.1.0.0.62.382.13,1.

¹⁸⁰ Milliyet, 4 Mart 1957, “Libya Kralı Nişan Verdi”, s. 5.

¹⁸¹ CCA,30.1.0.0.6.33.16,1-2.

¹⁸² CCA,30.1.0.0.126.812.14,1.

¹⁸³ Milliyet, 22 Mart 1957, s. 5; Milliyet, 21 Mayıs 1957, “Samsun Vapuru İlk Defa Tobruk Limanına Uğradı”, s. 3.

¹⁸⁴ Kavas, a.g.m., s. 176.

¹⁸⁵ Milliyet, 6 Haziran 1957, s. 5.

¹⁸⁶ Milliyet, 26 Ağustos 1957, s. 3.

¹⁸⁷ CCA,30.1.0.0.7.36.1,1.

¹⁸⁸ CCA,30.1.0.0.7.36.27,1-3.

¹⁸⁹ Milliyet, 11 Kasım 1957, “Atatürk’ü Dün Tazimle Andık”, s. 3.

Bağdat Paketi'nin imzalandığı yıllardan sonra, yani 1950'li yılların ikinci yarısında Türkiye Suriye ilişkileri gerilmişti. Türkiye- Suriye gerginliğini azaltmak maksadı ile Sudi Arabistan Kralı'ndan sonra Libya Kralı Senusi'nin de gaye için taraflar nezdinde teşebbüslerde bulunacağı söylenmekteydi. Türk Hariciye Vekaleti sözcüsü konu hakkında bilgisinin olmadığını, fakat bunun ihtimal dahilinde bulunduğunu belirtmiştir¹⁹⁰.

Reisicumhur Bayar, 2 Şubat 1958 tarihinde eşi Reşide, Hariciye Vekili F. R. Zorlu, TBMM Hariciye Encümeni Reisi ve İzmir Mebusu Muammer Çavuşoğlu olduğu halde Gemlik Muhribi'yle Libya'ya hareket etmiştir. Senusi'nin 1956'daki ziyaretini iade maksadı ile tertiplenen bu seyahat 5- 10 Şubat tarihleri arasında planlanmıştı. Libya Hükümeti'nin daveti üzerine Libya'ya giden Bayar, Hariciye Vekili Zorlu ve beraberinde yer alan diğer görevlilere en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce 10 Şubat 1958'de kararlaştırılmıştır. Gemlik Muhribi'ne Ege'de ve Akdeniz'de tatbik gezisine çıkacak olan donanmaya mensup Gaziantep, Sultanhisar ve muavenet muhripleri ile Çanakkale ve Sakarya denizaltıları eşlik edecekti¹⁹¹. Bayar, gemi ile hareketinden önce Türk milletine şu mesajı vermiştir¹⁹²:

“Dost ve kardeş Libya'nın haşmetli Meliki Birinci İdris el-Senusi hazretlerinin vaki davetlerine icabetle, kendilerine iadei ziyarette bulunmak üzere Libya'ya hareket etmek üzereyim. Bütün müşterek tarihimiz boyunca memleketimizde daima büyük bir hürmet ve muhabbet halesiyle çevrilmiş olan necip Senusi ailesinin en mümtaz bir rüknü olan dostum celaletmaap melik hazretlerine yakın zamanda mülaki olacağımdan duyduğum sevinç büyüktür. Uzun asırlar boyunca kardeşçe birlikte yaşadığımız ve halen de istiklal ve hürriyete kavuştuğundan büyük iftihar duyduğumuz asil Libya milletine Türk milletinin selamlarını ve sevinçlerini götürmek imkanını bulmakla bahtıyırım. Böyle bir vazifenin ifası için memleketimden ayrılırken bütün vatandaşlarıma sonsuz muhabbetlerim ve saadet temennilerimle, arz-ı veda ederim.”

Bayar'ı karşılamak üzere Libya'da büyük hazırlıklar yapılmıştır. Trablusgarp baştan başa bayraklarla, taklarla, defne dalları ve iki memleket arasındaki dostluğu ifade eden dövizlerle süslenmiştir. Libya gazeteleri, Türk- Libya dostluğundan bahseden nüshalar çıkarmıştır. Libya Saray Nazırı A. Busayri, Türkiye'nin Libya'ya yaptığı askeri yardımları Libya radyosunda övmüş ve şunları söylemiştir¹⁹³: *“Bugün binlerce Libyalı Türkiye'de refah içinde yaşamakta, hükümetten ve Türk milletinden en samimi sevgi ve saygıyı görmektedir. Yüzlerce Libyalı üniversitelerde okumakta, birçok doktor, mühendis, avukat ve eczacı yetişmektedir. Libyalılar, şanlı Türk ordusunda da hizmet ve staj görmektedir”*.

Bayar'ı taşıyan Gemlik Muhribi, refakat eden savaş gemileri ve denizaltılar halkın tezahüratları altında mendirekten geçerek iç limana girmişler ve demir atmışlardır. Harp gemileri, kaleden atılan 21 pare top atışına mukabelede bulunmuşlardır. İlk olarak bir gün önce Libya'ya gelmiş olan Hariciye Vekili Zorlu ve teşrifat nazırı motorla Gemlik Muhribi'ne gelmişler ve Bayar'ı selamlamışlardır. Bayar, gemiden ayrılırken, Riyaseticumhur forsu grandi direğinden indirilmişti. Bayar, saat 11'de rıhtıma çıkmıştır. Kendisini, koyu yeşil harmaniye giyen ve Türkiye'de kendisine hediye edilen kılıcı kuşanmış olan Kral Senusi

¹⁹⁰ Milliyet, 16 Kasım 1957, s. 3.

¹⁹¹ Milliyet, 2 Şubat 1958, s. 5.

¹⁹² CCA, 30.18.1.2.148.8.19,1; Milliyet, 3 Şubat 1958, s. 5.

¹⁹³ Milliyet, 4 Şubat 1958, “Libya'da Bayar'ı Karşılama Hazırlığı”, s. 5.

ve devlet erkanı karşılamıştır. Tören ve şeref kıtasının teftişinin ardından iki devlet reisi yolları dolduran halkın arasında Bayar’a tahsis edilen Hult Sarayı’na gitmiştir. Senusi, Bayar onuruna akşam yemek verirken, Kraliçe Fatma da Reşide Bayar şerefine ayrı yemek vermiştir. Bayar, ziyareti dolayısıyla şu beyanatı vermiştir¹⁹⁴: *“Burada majeste Kral Mohammed İdris el-Senusi ve Libya Hükümet erkanı ile yapacağım temaslar sonunda iki millet arasındaki dostluk bir kat daha takviye edileceğinden emin bulunmaktayım. Buraya gelmek fırsatını bana verdiklerinden dolayı Kral hazretlerine derin şükranlarımı arz eder, kardeş Libya milletini hürmet ve muhabbetle selamlarım.”*

Reisicumhur Bayar’ın Libya’yı ziyareti münasebeti ile iki devlet arasında bir kültür anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imza aşamasına gelmesi epey sürmüştür. Libya Krallığı ile imzalanacak olan anlaşma için Büyükelçi Yörükoğlu’na yetki verilmesi İcra Vekilleri Heyeti’nce 21 Aralık 1957’de kararlaştırılmıştı¹⁹⁵. Yörüklüoğlu’nun daha çok anlaşmanın taslağının hazırlanması ile görevlendirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Akabinde İş Birliği ve Kültür Anlaşması’nı imzalamak hususunda Hariciye Vekili Zorlu’ya yetki verilmesi İcra Vekilleri Heyeti’nce kararlaştırılmıştır¹⁹⁶. Nihayet, Türkiye ile Libya arasında 9 Şubat 1958 tarihinde Trablusgarp’ta *“İş Birliği ve Kültür Anlaşması”* imzalanmıştır. İki memleket arasında eğitim ve kültür sahalarında gerçekleştirilecek iş birliğinin arttırılmasını hedefleyen anlaşma altı maddeden oluşmaktaydı. Anlaşmasının tasdikine dair Kanun 25 Mayıs 1959’da 7295 numara ile kabul edilmiştir ve 2 Haziran 1959 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanmıştır¹⁹⁷.

Bayar’ın ziyaretinde yer alan Türk denizcileri vardiya vardiya karaya çıkarak Turgut Reis’in türbesini ziyaret ederek, büyük Türk denizcisinin manevi huzurunda eğilmişlerdir. Denizin kıyısında olan kabre, Türkiye’den armağan olarak getirilmiş nadide halılar serilmiştir. Duvardaki kalın atlas da altın sırmalı armağan levhalarla süslenmiştir. Bayar da Turgut Reis’in türbesini ziyaret etmiştir¹⁹⁸. Bayar’ın Libya’yı ziyaretinde gördüğü hüsnü kabul ve Libya halkının Türk denizcilere karşı gösterdikleri müstesna misafirperverliğin örneği olabilecek bir hadise de yaşanmıştır. Bayar, şerefine verilmiş bir ziyafeti müteakip, Trablusgarp’ı dolaşmaya çıkmış ve kahvelerden birine girmiş ve kahve içmiştir. Kahvede halktan büyük bir ilgi gören Bayar, içtiği kahvenin parasını ödemek isteyince etrafındakiler buna mâni olup parayı kendileri vermek istemişlerdir. Fakat, sen ben davasına düşerek kahve içinde kavgaya başlamışlardır. Nihayet, kahve sahibi kura çekerek, parayı verecek olanı tespit edip, münakaşayı önlemiştir. Bayar, altı günlük resmi ziyaretini 10 Şubat’ta tamamlayarak donanmaya ait muhrip filosuyla Türkiye’ye dönmüştür. Reisicumhur, Türkiye’ye dönünce Senusi’ye telgraf çekerek, şahsına gösterilen alakadan dolayı teşekkür etmiştir. Senusi de, Bayar’a şu cevabı vermiştir: *“Aziz memleketinize hareketiniz münasebetiyle göndermiş bulunduğunuz kardeşlik duygularını ifade eden pek yüksek telgrafınızı son derece sevinç ve teşekkürle aldım. Milletlerimiz arasındaki kardeşlik, dostluk ve yardımlaşmayı kuvvetlendirmek konusunda zatıfahmetpenahilerinin sıhhat ve kardeş Türk milletinin refah ve muvaffakiyeti hususundaki en iyi temennilerimi göndermeme mesut bir vesile teşkil etmiştir.”* Bayar, İstanbul’a geldikten sonra İstanbul radyosuna da şu beyanatı vermiştir¹⁹⁹: *“Kardeş ve dost memleketten çok müsbet intibalarla geliyor.”*

¹⁹⁴ *Milliyet*, 6 Şubat 1958, “Reisicumhur Libya’ya Vardı”, s. 1, 5.

¹⁹⁵ CCA,30.18.1.2.147.63.7,1.

¹⁹⁶ CCA,30.18.1.2.149.24.17,1.

¹⁹⁷ *Resmî Gazete*, 2 Haziran 1959, S. 10220, s. 21795- 21796; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 11, Cilt 9, içtima 2, 25 Mayıs 1959, s. 255.

¹⁹⁸ *Milliyet*, 6 Şubat 1958, s. 1, 5; 10 Şubat 1958, s. 5.

¹⁹⁹ *Milliyet*, 11 Şubat 1952, “Bayar Libya’dan Ayrıldı”, s. 5; 14 Şubat 1958, “Reisi Cumhur Dün Döndü”, s. 1, 5.

Libya Hükümeti 1959 ders yılından itibaren ilkokullarda Türkçe'nin ders olarak okutulmasına karar vermiştir. Libya Hükümeti, Türkçe dersleri için Türk hükümetinden öğretmen talep etmiştir. Türkiye'nin bu talebi kabul ederek, Libya'nın isteğini yerine getireceği bildirilmekteydi. Bu girişim ve eğitimci talebi 1958 yılında yapılan iş birliği anlaşması ile bağlantılıydı. Ağustos 1958'te Libya Matbuat Umum Müdürü Ahmet Ragıp el-Hasairi, Türk hükümetinin misafiri olarak beş kişilik heyetle önce Ankara'ya sonra da İstanbul'a gelmiştir. Diğer taraftan Libya veliahdının 30 Nisan 1959'da evlenmesi dolayısıyla Türk Sefiri, veliahda altın işlemeli bir yatak takımı hediye etmiştir²⁰⁰. Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye ve Libya siyasi ve kültürel ilişkileri oldukça canlı bir görünüm arz ederken ekonomik ilişkiler kısıtlı kalmıştı. Bunun temel nedeni Libya'nın ekonomik durumunun çok kötü olması idi. Hatırlanacağı üzere Libya ordusunun ihtiyacı olan silahların bir kısmı Türkiye tarafından hibe edilmişti. Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerine bakıldığında Türkiye'den Libya'ya 1953'te 4 bin, 1954'te 815 bin, 1955'te 888 bin, 1956'da 123 bin, 1957'de 1 milyon 497 bin, 1958'de 663 bin, 1959'da 1 milyon 81 bin, 1960'ta 3 milyon 796 bin lira ihracat gerçekleştirmiştir. Libya'ya ihracatın boyutunu örneklemesi bakımında 1957 yılında Libya'ya yapılan ihracat 966 milyon 608 bin olan toplam ihracatın takribi 1/667 oranında idi²⁰¹. Bu dönemde Libya'dan ithalat yapıldığına dair bir kayıt yoktur.

Türkiye Libya ilişkilerinde Turgut Reis'in manevi hatırası da önemli bir bağlantı idi. 1956 yılı sonlarında Turgut Reis'in kemiklerinin yurda getirilmesi için Libya Hükümeti nezdinde harekete geçilmesi yönünde bazı yerel girişimler olmuş ve basına yansımıştır²⁰². Libya(Trablusgarb)'daki Turgut Reis Manzumesi restorasyonunun Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce yaptırılması hakkında kanun ikinci defa verilen reylerin neticesinde 6 Ocak 1960'ta kabul edilmiştir. Kanun, TBMM oturumunda 318 oyun 306'sı ile kabul edilmiştir. Beş maddeden oluşan bu kanun ile Turgutreis Manzumesi'nin restorasyonu, etrafının açılması ve tanzimi için lüzumlu her türlü malzemenin dâhilde ve hariçte mubayaa, imal ve nakline, Türk ve yabancı mütehasşıs marifetiyle mahallinde inşa ve monte ettirilmesine ve teknik kontrolünü yapmaya Vakıflar Umum Müdürlüğü görevli kılınmıştır²⁰³. Söz konusu işlerde sarf edilmek üzere, Vakıflar Umum Müdürlüğü 1960 yılı bütçesinden bir milyon liranın tahsisi İcra Vekilleri Heyeti'nce 21 Nisan 1960'ta kararlaştırılmıştır²⁰⁴.

Libya'nın Ankara'ya tayin edilen yeni büyükelçisi Ocak 1960'ta CHP Genel Başkanı İnönü'yü evinde ziyaret etmiştir. Aynı dönemde başka elçilerin de İnönü'yü evinde ziyaret etmiş olması²⁰⁵, CHP'nin iktidara gelme olasılığının hesaplanması olarak yorumlanabilir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası kurulan yönetimi ilk tanıyan devletlerden biri de Libya olmuştur²⁰⁶. 27 Temmuz 1960 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'i Libya'nın da aralarında bulunduğu Arap büyükelçileri ziyaret etmiştir. Açıklanan hükümet programında Afrika memleketlerinin özgürlük mücadelesinin destekleneceğinin açıklanmış olması büyükelçilerce memnuniyetle karşılanmıştır²⁰⁷.

²⁰⁰ Milliyet, 15 Ağustos 1958, s. 5; 18 Eylül 1958, s. 1, 30 Nisan 1959, s. 5.

²⁰¹ TC. BİUM, *Dış Ticaret: Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı*, 1958, Ankara, s. 30; TC. BİGM, *Dış Ticaret: Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı*, 1961, Ankara, s. 29.

²⁰² Milliyet, 2 Ekim 1956. "Belediye Meclisi Çalışmaya Başladı", s. 5.

²⁰³ Resmî Gazete, 15 Ocak 1960, S. 10406, s. 437; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 11, Cilt 1, Birleşim 20, 6 Ocak 1960, s. 140.

²⁰⁴ CCA,30.18.1.2.154.90.1,1.

²⁰⁵ Milliyet, 30 Ocak 1960, s. 5; 10 Şubat 1960, s. 5.

²⁰⁶ Milliyet, 4 Haziran 1960, s. 5.

²⁰⁷ Milliyet, 28 Temmuz 1960, "Gürsel, Arap Büyükelçileri ile Görüştü, s. 5.

Sonuç

Birleşmiş Milletler, 21 Kasım 1949'da Libya Devleti'nin kurulması yönünde karar almıştır. Bu karar aynı zamanda Libya coğrafyası ile bağları filli olarak büyük ölçüde kopmuş olan Türkiye açısından da önemlidir. Söz konusu kararın alınması ve Libyalıların bağımsızlık yönünde teşkilatlanmaya başlamaları ile Türkiye Libya ilişkileri de hızla gelişecekti. Öyle ki; Libyalılar, meclislerini oluşturup, Şeyh İdris el-Senusi'yi kral ilan ettiklerinde Türkiye Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı ve TBMM kanalı ile onları tebrik etmekteydi. Libya otoriteleri Türkiye'nin Libya'ya olan ilgisinden oldukça memnundular. Diğer taraftan hatırlanacağı üzere Libya, Trablusgarp Savaşı öncesinde Türk toprağı idi. Libya'nın Türk kontrolünden çıkması isyan veya yerel bir başkaldırıdan değil, İtalyan istilası dolayısıyla gerçekleşmişti. Trablusgarp Savaşı sonrası İtalyan kontrolüne giren Libya coğrafyasında yerel halk kültürel ve ekonomik yönden İtalyan baskısı altında ezilmiştir. Bu yetmezmiş gibi bir de İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'daki çatışmaların önemli bir bölümü Libya coğrafyasında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İtalyanlar Libya'yı terk etseler de, Libya halkı artık perişan bir durumdaydı. Bu şartlarda bağımsızlığını elde etmiş olan bir toplumun devlet olarak teşkilatlanıp siyasi olarak varlığını sürdürmesi oldukça zordu. Bu noktada Türkiye ile Libya arasındaki tarihi ve kültürel bağlar devreye girecekti.

Libya Devleti'nin teşkilatlanmasına Türkiye destek vermiştir. Öncelikle Türkiye'de yaşayan ve Türk Devleti'nin hizmetinde olan idari ve askeri mevkiilerdeki Libyalıların Libya'ya giderek ülkelerinde görev almalarına izin verilmiştir. Bunun yanında Libya Devleti'nin ordusunun oluşturulması sürecinde Türkiye'den askeri eğitim talep edilmiş ve bu istek karşılanmıştır. Bunun yanında Türkiye 1954'ten itibaren Libya ordusuna silah ve mühimmat hibe etmiştir. İki ülke arasında temsilciliklerin oluşturulması süreci de çok hızlı gelişmiş ve başlangıçta elçilik düzeyindeki temsilcilikler, birkaç yıl içinde büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir.

Diğer taraftan Libya Devleti'nin bağımsızlığını elde etmesinden kısa bir süre sonra karşılıklı ziyaretler başlamıştır. Başlangıçta özel temsilci ve bakan ziyaretleri ile başlayan temaslar, iki ülke başvekillerinin ve devlet reislerinin karşılıklı ziyaretleri ile zirveye çıkmıştır. Bu ziyaretler sonunda iki ülke arasındaki iş birliği artmıştır. Nitekim, 1958 yılında imzalanan İş Birliği ve Kültür Anlaşması bu temasların sonucuydu. Demokrat Parti Dönemi'nde iki ülke arasında siyasi ve kültürel bağlar hızlı ve sağlam bir şekilde güçlenmişti. Fakat, aynı dönemde ekonomik münasebetler kısıtlı kalmıştır. Bunun nedeni ise, Libya'nın ekonomik durumunda saklıydı. Zira İtalyan işgali dönemi ve İkinci Dünya Savaşı süreci Libya'nın kısıtlı olan geleneksel üretimini ortadan kaldırmıştı. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye'den bazı ürünlerin Libya'ya ihraç edilmesi söz konusu iken, Libya'dan ithalat gerçekleşmemişti.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri, Meclis Tutanakları ve Resmi Yayınlar

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi(CCA), 30.1.0.0.1.7.12,1-3; 30.1.0.0.3.19.2,1-34; 30.1.0.0.6.30.7,1-4; 30.1.0.0.6.33.16,1-2; 30.1.0.0.7.36.1,1; 30.1.0.0.7.36.27,1-3; 30.1.0.0.19.109.24,1-2; 30.1.0.0.61.374.2,1; 30.1.0.0.61.378.4,1-2; 30.1.0.0.62.381.11,1; 30.1.0.0.62.382.4,1; 30.1.0.0.62.382.13,1; 30.1.0.0.123.788.1,1; 30.1.0.0.126.809.6,1-2; 30.1.0.0.126.811.9,1; 30.1.0.0.126.812.6,1-4; 30.1.0.0.126.812.14,1; 30.10.0.0.267.800.19,1-4; 30.11.1.0.281.9.12,2; 30.18.1.2.98.29.17,1; 30.18.1.2.125.29.1,1;

30.18.1.2.127.100.8,1; 30.18.1.2.130.94.2,1; 30.18.1.2.132.38.2,1;
30.18.1.2.132.46.4,1; 30.18.1.2.133.85.18,1; 30.18.1.2.134.96.4,1;
30.18.1.2.135.21.14,1; 30.18.1.2.135.45.18,1; 30.18.1.2.136.52.3,1;
30.18.1.2.136.54.12,1; 30.18.1.2.136.64.17,1; 30.18.1.2.137.77.15,1;
30.18.1.2.137.93.18,1; 30.18.1.2.139.51.12,1; 30.18.1.2.141.97.11,1;
30.18.1.2.142.10.3,1; 30.18.1.2.145.107.4,1; 30.18.1.2.145.110.8,1;
30.18.1.2.145.111.8,1; 30.18.1.2.147.63.7,1; 30.18.1.2.148.8.19,1;
30.18.1.2.148.20.7,1; 30.18.1.2.149.24.17,1; 30.18.1.2.152.17.9,1;
30.18.1.2.152.34.15,1; 30.18.1.2.154.83.14,1; 30.18.1.2.154.90.1,1.

Resmî Gazete, 15 Aralık 1954, S. 8879; 30 Aralık 1955, S. 9194; 29 Ocak 1957, S. 9521; 2 Haziran 1959, S. 10220; 15 Ocak 1960, S. 10406.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, Birleşim 19, 19 Aralık 1951; Dönem 9, Cilt 17, Birleşim 3, 1 Kasım 1951- 28 Kasım 1952; Dönem 10, Cilt 1, Birleşim 11, 14 Mayıs 1954- 5 Temmuz 1954.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 1, Birleşim F, 14 Mayıs 1954- 5 Temmuz 1954; Dönem 10, Cilt 3, Birleşim 1, 8 Aralık 1954; Dönem 10, Cilt 12, İçtima 2, 25 Haziran 1956; Dönem 10, Cilt 16, Birleşim 3, 9 Ocak 1957- 30 Ocak 1957; Dönem 10, Cilt 19, İçtima 3, 24 Mayıs 1957; Dönem 11, Cilt 9, içtima 2, 25 Mayıs 1959; Dönem 11, Cilt 1, Birleşim 20, 6 Ocak 1960.

TC. BİGM, *Dış Ticaret: Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı*, 1961, Ankara.

TC. BİUM, *Dış Ticaret: Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım Aralık Ayı*, 1958, Ankara.

Tetkik Eserler

Akın, Kenan, (1978). *Yeni Libya ve Cemahiriye*, Gazi Matbaası, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir, (2021). *Türk Dış Politikası Tarihi*, Kronik Kitap, 4. Baskı, İstanbul.

Benhür, Çağatay, Mevlüt Samet Yıldız, (2023). “Karşılıklı Ziyaretler Bağlamında Demokrat Parti Dönemi Türkiye Libya İlişkileri(1950- 1960)”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye- Libya (Trablusgarp) İlişkileri*, Edit. Selma Yel, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 213- 238.

Ceylan, Ali, (2023- Güz). “Demokrat Parti Döneminde Türkiye- Kuzey Afrika Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1950-1960)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 47, ss. 859- 901.

Çelebi, Mevlüt, (2022). *Türkiye- İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923- 1939*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Demir, Şerif, (2021). “Türkiye’nin Kore Savaşı’na Katılması ve Nato’ya Üye Olması” *Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti(1946- 1960)*, Editörler: Dilşen İnce Erdoğan ve diğerleri, Yeditepe Yayınevi, C. 3, Aralık, ss. 983- 1022.

Domazeti, Riad, (2019). *Taner Altun, Libya: Çalınmış Devrim*, İNSAMER Yay., İstanbul.

Ekincikli, Mustafa, (2017). *İnönü ve Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, Berikan Yayınları, Ankara.

El Mırsati, Ali Mustafa, (1981). *Libya ve Türkiye Arasındaki Tarihi ve Sosyal Bağlar*, Çv. Vecdi Gedik, Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri, (1982). “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası(1945- 1965 Yıllar)”, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919- 1973)*, C. I, Baskı. 5, Mehmet Gönlübol Ve Diğerleri, A.Ü SBF Yayınları, Ya. No. 509, Ankara, ss. 199- 510.

- İşler, Emrullah, (2020). “Türkiye- Libya İlişkileri: Tarihsel Perspektif, Güncel Analiz”, *Libya Krizi: Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*, Edt: Burhanettin Duran- Muhittin Ataman, Seta Kitapları, İstanbul, ss. 51- 67.
- Karasapan, Celal Tevfik, (1960). *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara.
- Kavas, Ahmet (2003). “Libya”, İslam Ansiklopedisi, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Koloğlu, Orhan, (2003). “Libya”, İslam Ansiklopedisi, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Şıvgın, Hale, (1989). *Trablusgarp Savaşı ve 1911- 1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, Tufan- Esin Tülyü Turan, (Güz 2011), *Libya’nın Tarihsel Gelişimi İçerisinde Senusilik, Türk Senusi Ve Türkiye- Libya İlişkileri*, “Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi”, C. 9, S. 19, s. 190- 206.
- Üstün, Aylin, (2020). “Türkiye- Libya İlişkileri (1951 – 2011)”, *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- Yaycı, Cihat, (2020), *Libya, Türkiye’nin Denizden Komşusudur*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

Milliyet, 30 Ağustos 1950, s. 1; 15 Kasım 1950, s. 5; 27 Kasım 1950, s. 5; 4 Aralık 1950, s. 3; 8 Aralık 1950, s. 1; 9 Mart 1951, s. 3; 31 Mart 1951, s. 3; 22 Aralık 1951, s. 1; 24 Aralık 1951, s. 1; 25 Aralık 1951, s. 3; 26 Aralık 1951, s. 1, 7; 27 Aralık 1951, s. 1; 31 Aralık 1951, s. 1; 5 Ocak 1952, s. 1; 11 Ocak 1952, s. 1; 29 Ocak 1952, s. 1; 11 Şubat 1952, s. 5; 21 Şubat 1952, s. 1; 27 Mart 1952, s. 1; 2 Mayıs 1952, s. 1; 26 Haziran 1952, s. 1; 13 Temmuz 1952, s. 3; 21 Temmuz 1952, s. 1; 23 Temmuz 1952, s. 1; 24 Temmuz 1952, s. 1; 26 Temmuz 1952, s. 1; 28 Temmuz 1952, s. 1; 30 Temmuz 1952, s. 1; 2 Ağustos 1952, s. 7; 6 Ağustos 1952, s. 1; 9 Ağustos 1952, s. 1; 11 Eylül 1952, s. 7; 7 Ekim 1952, s. 1; 25 Ekim 1952, s. 1; 10 Kasım 1952, s. 1; 15 Kasım 1952, s. 1; 15 Haziran 1953, s. 7; 24 Eylül 1953, s. 7; 22 Ekim 1953, s. 7; 30 Ekim 1953, s. 7; 14 Aralık 1953, s. 7; 23 Şubat 1954, s. 7, 7 Haziran 1954, s. 1; 22 Haziran 1954, s. 1, 3; 23 Haziran 1954, s. 1, 3; 25 Haziran 1954, s. 1; 26 Haziran 1954, s. 1; 27 Haziran 1954, s. 1, 3; 14 Temmuz 1954, s. 1; 22 Temmuz 1954, s. 3; 26 Temmuz 1954, s. 1; 29 Temmuz 1954, s. 3; 6 Eylül 1954, s. 1; 8 Eylül 1954, s. 1; 10 Eylül 1954, s. 7; 11 Eylül 1954, s. 7; 13 Eylül 1954, s. 7; 15 Eylül 1954, s. 7; 28 Ekim 1954, s. 7; 1 Kasım 1954, s. 7; 3 Kasım 1954, s. 1, 7; 4 Kasım 1954, s. 7; 5 Nisan 1955, 8 Nisan 1955, s. 1, 7; 10 Haziran 1955, s. 7; 27 Kasım 1955, s. 7; 16 Aralık 1955, s. 7; 11 Ocak 1956, s. 7; 17 Mayıs 1956, s. 7; 26 Haziran 1956, s. 7; 5 Ağustos 1956, s. 1, 5; 6 Ağustos 1956, s. 1; 7 Ağustos 1956, s. 1, 5; 8 Ağustos 1956, s. 1; 9 Ağustos 1956, s. 1; 10 Ağustos 1956, s. 1; 11 Ağustos 1956, s. 5; 12 Ağustos 1956, s. 5; 15 Ağustos 1956, s. 5; 21 Ağustos 1956, s. 5; 2 Ekim 1956, s. 5; 30 Ocak 1957, s. 5; 31 Ocak 1957, s. 5; 1 Şubat 1957, s. 1; 2 Şubat 1957, s. 1; 3 Şubat 1957, s. 3; 4 Mart 1957, s. 5; 17 Mart 1957, s. 1; 22 Mart 1957, s. 5; 21 Mayıs 1957, s. 3; 6 Haziran 1957, s. 5; 26 Ağustos 1957, s. 3; 3 Kasım 1957, s. 3; 4 Kasım 1957, s. 3; 5 Kasım 1957, s. 3; 11 Kasım 1957, s. 3; 16 Kasım 1957, s. 3. 2 Şubat 1958, s. 5; 3 Şubat 1958, s. 5; 4 Şubat 1958, s. 5; 6 Şubat 1958, s. 1, 5; 10 Şubat 1958, s. 5; 14 Şubat 1958, s. 1, 5; 15 Ağustos 1958, s. 5; 18 Eylül 1958, s. 1; 24 Ekim 1958, s. 5; 1 Aralık 1958, s. 5; 30 Nisan 1959, s. 5; 28 Mayıs 1959, s. 5; 29 Mayıs 1959, s. 5; 1 Haziran 1959, s. 5; 2 Haziran 1959, s. 5; 3 Haziran 1959, s. 5; 30 Ocak 1960, s. 5; 10 Şubat 1960, s. 5; 4 Haziran 1960, s. 5; 28 Temmuz 1960, s. 5; 17 Kasım 1960, s. 5.